

HONVÁRI JÁNOS

Magyarország mint „rosszhiszemű szerző”?

A hazai osztrák (német) vagyon átadása a Szovjetuniónak

A német természetes és jogi személyek külföldi vagyonának¹ a sorsát a három nagyhatalom jaltai és potsdami tanácskozásán hozott határozatok döntötték el. A potsdami konferencia záróülésére hosszas alkudozások után sikerült egy olyan kompromisszumos jóvátételi javaslatot kidolgozni, amelyet végül mind a három fél elfogadott.² Eszerint a Szovjetuniót Németország orosz megszállási zónájából történő kiszállításokkal, német munkaerő felhasználásával és Németország bulgáriai, finnországi, magyarországi, romániai, kelet-ausztriai vagyonának az átadásával kártalanítják.³ Az Egyesült Államokat, Nagy-Britanniát és a többi, jóvátételre jogosult országot az elszenvedett háborús veszteségeikért a nyugati megszállási zónákból történő leszerelésekkel, valamint a szovjet megszállás alá nem került országokban lévő német aktívák átengedésével kárpótolják.⁴ A három nyugati nagyhatalom Párizsban 1946. január 14-én állapodott meg a német jóvátételi összegek felosztásáról.⁵ Kártalanítási ügyeik intézésére brüsszeli székhellyel ügynökséget alapítottak (Interallierte Reparations Agentur, IARA).⁶

Amikor a három nagyhatalom Potsdamban megegyezett abban, hogy háborús jóvátételre igénybe veszik Németország külföldi befektetéseit, akkor ez a jószág-tömeg három helyen, nevezetesen a győztes, továbbá a győztesek által megszállt, végül a semleges országok területén volt fellelhető.⁷ A győztesek a német aktívá-

1 A szövetségesek Németország 5–10 milliárd márkára becsült külföldi vagyonát a II. világháború utáni német jóvátétel egyik legbiztosabb forrásai között tartották számon. (Feindvermögen. Ein-schließlich Klappzylinder. Der Spiegel 1950. október 11. 26–29.)

2 Teherán, Jalta, Potsdam. Dokumentumgyűjtemény. Kiad. S. P. Szanakojev–B. L. Cibulevszkij. Kossuth, Bp., 1969. 381–401.

3 A potsdami megállapodás értelmében a Szovjetunió ellenszolgáltatás nélkül jogosult volt a Németország nyugati megszállási övezetéből leszerelendő berendezések 10%-ára, élelmiszerért és nyersanyagokért cserébe pedig további 15%-ára. Az amerikaiak azonban a megszállási zónájukból a gyáripari berendezések Szovjetunióba (és Franciaországba) történő kiszállítását 1946-ban beszüntették. (Fischer Ferenc: A kétpólusú világ 1945–1989. Dialóg Campus, Bp.–Pécs, 2005. 73.)

4 Teherán, Jalta, Potsdam i. m. (2. jz.) 381–401.

5 Nagy-Britannia kapta a nyugati hatalmakat megillető német jóvátételi összeg 27,8%-át, Franciaország a 22,8%-át, az Egyesült Államok 11,8%-át, a fennmaradó összegen a többi, Németországgal háborúba keveredett ország osztozott.

6 Feindvermögen i. m. (1. jz.)

7 Magyar Országos Levéltár (= MOL) XIX-J-1-k Külügyminisztérium (= KüM), Adminisztratív iratok 1945–1964, Ausztria, 30. doboz. A Külügyminisztérium Nemzetközi Gazdasági és Pénzügyi Osztályának 1955. november 9-ei feljegyzése.

kat a háborúba való belépés után (néhány esetben már a hadüzenet előtt) lefoglalták, felszámolták és ellenértéküket a háborús károk enyhítésére fordították.⁸

A nyugati nagyhatalmak a potsdami megállapodás nyilvánosságra hozatala után néhány héttel bejelentették igényüket a semleges és a háborúból kimaradt országokban található német vagyokra. A győztesek ezekben az országokban azonban közel sem tudták olyan könnyen érvényesíteni a nemzetközi szerződésben biztosított jogukat, mint az általuk megszállt országokban.⁹

A kelet-ausztriai, romániai, finnországi, bulgáriai és magyarországi német vagyon a potsdami megállapodás értelmében jóvátétel fejében a Szovjetunió tulajdonába ment át. Finnország úgy kerülte el a közvetlen szovjet gazdasági jelenlétet, hogy hitelt vett fel Svédországtól és 300 millió finn márkáért (nem egészen 2 millió akkori amerikai dollárért) megváltotta az ott lévő német vagyont, így a Szovjetunióknak ebben a vesztes országban nem voltak érdekeltségei.¹⁰

A potsdami értekezlet nem foglalkozott a részletekkel és nem határozta meg egyértelműen, hogy mit kell német vagyonon érteni. Máig sem zárult le az a vita, hogy a potsdami konferencián a német vagyonnal kapcsolatosan használt nagyvonalú, „elasztikus”, úgyszólván tetszés szerint értelmezhető és bővíthető definíció vajon tárgyalástechnikai hiba vagy a nyugati szövetségesek eleve kalkulált meggyezése volt-e.¹¹ Mindenesetre a II. világháború után a szövetséges nagyhatalmak között évekig tartó polémia kezdődött a németek külföldi vagyonának az értelmezéséről és annak átadási módjáról. A vita a négyhatalmi megszállás alá került Ausztriában öltötte a legélesebb formát, míg a Szovjetunió által elfoglalt kelet-európai országokban valamivel csendesebb mederben zajlott.¹²

8 MOL XIX-J-1-j KüM Titkos iratok 1945–1964, Szovjetunió, 31. doboz. A Külügyminisztérium Jogi és Konzuli Osztályának 1953. szeptember 28-i feljegyzése a potsdami jegyzőkönyv alapján annakidején a Szovjetunióknak átadott német vagyonnal kapcsolatos osztrák igények tárgyában.

9 A washingtoni adminisztrációnak a banktitokra különösen kényes Svájcot pl. csak komoly presszió révén sikerült az ott található német vagyon likvidálására és az így befolyó bevétel felének az átadására készíteni. A *Der Spiegel* szerint az amerikai kormány zárta az alpesi ország USA-ban lévő 4,4 milliárd frank összegű követelését, svájci cégekkel pedig a német javak felszámolására vonatkozó washingtoni egyezmény aláírásáig nem volt hajlandó kereskedni. (Feindvermögen i. m. [1. jz.] 28.) A svédországi német vagyont ottani vállalatok vették át. Értékét 378 millió svéd koronára becsülték, amelyből előbb levonták az összes svéd követelést (a csak 1988-ban lejáró Dawes- és Young-kölcsönök még hátralévő részét is), majd a maradékot, mintegy 150 millió koronát átutalták a nyugati győzteseknek. (MOL XIX-J-1-j KüM Titkos iratok 1945–1964, Szovjetunió, 60/b tétel, 22. doboz. A német javak felszámolása Svédországban, dátum nélkül.) A távoli országok pedig úgy döntöttek, hogy az ottani német érdekeltségeket (némi haszon lecsippentése után) visszaadják az eredeti tulajdonosoknak (Feindvermögen i. m. [1. jz.]).

10 MOL XIX-J-1-j KüM Titkos iratok 1945–1964, Szovjetunió, 60/b tétel, 22. doboz. A Stockholmi Magyar Követség 1947. március 4-ei jelentése a Magyar Külügyminisztériumnak.

11 *Roman Sandgruber*: Ökonomie und Politik. Österreichische Wirtschaftsgeschichte vom Mittelalter bis zur Gegenwart. Ueberreuter, Wien, 1995. (Österreichische Geschichte) 456.

12 Az ausztriai német vagyonról *Gerald Stourzh*: Um Einheit und Freiheit. Staatsvertrag, Neutralität und das Ende der Ost-West-Besetzung Österreichs 1945–1955. 5. durchges. Aufl. Böhlau, Wien–Köln–Graz, 2005. 85–104.

A Szovjetunió Kelet-Ausztriában is paritásos vegyes vállalatokba szerette volna apportálni a tulajdonába került német érdekeltségeket. Az oroszokat elsősorban a stratégiai fontosságú dunai hajózás és a Bécsi-medence kőolajforrásainak a kiaknázása érdekelte.¹³ Arra az esetre, ha ezen a két területen az osztrákok engednek a nyomásnak és elfogadják a kelet-európai országokban már tető alá hozott vegyes vállalati formát, a szovjetek az egyéb ausztriai német vagyoni ügyekben engedelmeyeket helyeztek kilátásba.¹⁴ Az osztrák kormány azonban – maga mögött tudva az angolszász megszállók támogatását – elutasította a szovjet–osztrák vegyes társaságok alapítására vonatkozó javaslatot.¹⁵ Erre a szovjet megszállók – akiket az osztrák parlament határozata és a nyugati tiltakozás a legkevésbé sem érdekelt – Kuraszov vezérezredesnek, az ausztriai szovjet megszálló csapatok főparancsnokának 1946. június 27-ei parancsával Kelet-Ausztriában átvettek minden német tulajdont, amit ők maguk annak tartottak.¹⁶

Az osztrák kormánynak az a szándéka, hogy államosítással akadályozza meg a megszállás alatt német tulajdonba átment osztrák vagyoni oroszoknak történő átadását, teljes kudarcot vallott. Az 1946. július 26-ai első osztrák államosítási törvény¹⁷ 70 ipari konszernt érintett, amelyből 44 a szovjet megszállási zónában

13 Ebben az időben Európában (a Szovjetuniót nem számítva) Románia után Ausztriában hozták a felszínre a legtöbb kőolajat, amelynek a stratégiai jelentőségét a II. világháború tapasztalata messzemenően bizonyította. A Szovjetunió a II. világháború után még évekig behozatalra szorult kőolajból és annak párlataiból. A Duna pedig akkor, amikor a háború a közúti és vasúti infrastruktúra nagy részét lerombolta, fontos összeköttetést jelentett a kelet-európai országok és a szovjet birodalom között. Vö. *Walter M. Iber: Die Sowjetische Mineralölverwaltung in Österreich. Zur Vorgeschichte der OMV 1945–1955. Studien-Verlag, Innsbruck–Wien–Bozen, 2010.*

14 A megszállók kecsesgetőnek tűnő ajánlata úgy szólt, hogy minden olyan tulajdon, amely az Anschluss pillanatában osztrák volt, az is marad, tehát a náci megszállás utáni (sokszor erőszakos) tulajdonváltoztatások figyelembe vételétől az oroszok eltekintenek. A fele-fele arányú vegyes társaságokba pedig a megszállás idején létesített német vállalatokat viszik be. (MOL XIX-J-1-k KüM Adminisztratív iratok 1945–1964, Ausztria, 10/h tétel, 10. doboz. A Bécsi Magyar Főkonzulátus 1946. június 8-ai jelentése Gyöngyösi János külügyminiszternek Gruber osztrák külügyminiszter párizsi és londoni utazásáról.)

15 *Andrea Komlosy: Zeiten und Reichweiten. Wirtschaft in Niederösterreich im 20. Jahrhundert.* In: *Niederösterreich im 20. Jahrhundert. II. Wirtschaft.* Hrsg. Peter Melichar–Ernst Langthaler–Stefan Eminger. Böhlau, Wien–Köln–Weimar, 2008. 733–772.

16 Ennek irányítására jött létre az USIA (Upravlenyie szovjetszkim imusesztvom v Avsztrii), amely több mint 300 ipari és bányavállalatot, kereken 140 telket és erdőbirtokot, több mint 160 000 ha termőföldet irányított. (*Sandgruber, R.:* i. m. [11. jz.] 456.) Külön irányító szervezetet létesítettek az ugyancsak szovjet kézre került alsó-ausztriai kőolajbányászat és -feldolgozás számára (Sowjetische Mineralölverwaltung, SMV; vö. *Iber, W. M.:* i. m. [13. jz.]), továbbá a dunai hajózás számára (Donau Dampfschiffahrtsgesellschaft, DDSG; *Komlosy, A.:* i. m. 759. [15. jz.]). Az ausztriai szovjet tulajdonba átment német vagyoni működtetésére és 1955. évi visszavásárlására nézve ld.: *Karl Bachinger–Hildegard Hemetsberger-Koller–Herbert Matis: Grundriss der Österreichischen Sozial- und Wirtschaftsgeschichte von 1848 bis zur Gegenwart.* 4. Aufl. ÖBV–Klett–Cotta, Wien, 1991. 113–114., továbbá *Ferdinand Tremel: Wirtschafts- und Sozialgeschichte Österreichs. Von den Anfängen bis 1955.* Deuticke, Wien, 1969. 414–427., ill. *Sandgruber, R.:* i. m. (11. jz.) 456–457.

17 Bundesgesetzblatt 1946. szeptember 16.

működött. A szovjet kormány álláspontja szerint ebből 29 német tulajdon, amelyre a Szovjetunió a potsdami egyezmény alapján az osztrák parlament döntésétől függetlenül igényt tartott, és ezeket a társaságokat kivonta az osztrák ellenőrzés alól.¹⁸ Hasonló volt a helyzet az 1947. március 26-án elfogadott második osztrák államosítási törvénnyel is, amelynek keretében 130 vezető osztrák vállalat került állami tulajdonba, de a szovjet megszállók ezek közül az üzemek közül is megtartották a németeket.¹⁹

Marc Clark amerikai főparancsnok 1946. július 10-én – nyilvánvaló demonstratív szándékkal – közölte az osztrák kancellárral, hogy az USA az osztrák államszerződésről hamarosan megkezdődő négyhatalmi tárgyalásokon le fog mondani az amerikai megszállási zónában tulajdonába került mintegy 280 kisebb-nagyobb német vállalatról, és addig is, amíg ez bekövetkezik, ezeknek az üzemeknek az irányítását az osztrák kormányra bízta.²⁰ Az amerikai kormány kezdeményezéséhez hamarosan csatlakoztak az angolok, majd a franciák is.²¹

Ez a lépés szerves része volt annak az amerikai „semlegesítési” tervnek, amellyel az angolszászok a Szovjetunió ausztriai gazdasági befolyását akarták gyengíteni. A hidegháború kirobbanása után az USA a kelet-ausztriai szovjet zónába alig szállított élelmiszert, így reagált arra, hogy az orosz hatóságok a zistersdorfi olajmezők megszállása után a nyugati zónáknak nem adtak üzemanyagot.²² A szovjet megszállási övezetben élő lakosság létszámarányához képest keveset kapott az UNRRA²³-szállítmányokból is, USIA-üzem pedig a Marshall-segélyből gyakorlatilag nem részesült.²⁴

18 Neue Zürcher Zeitung 1951. június 15.

19 Bundesgesetzblatt 1947. május 10.

20 MOL XIX-J-1-k KüM Adminisztratív iratok 1945–1964, Ausztria, 10/h tétel, 10. doboz. A Bécsi Magyar Főkonzulátus 1946. július 12-ei jelentése Gyöngyösi János külügyminiszternek.

21 Ez a lépés ekkor tényleges tulajdonváltást még nem jelentett, a nyugati nagyhatalmak ugyanis véglegesen és ingyen csak az 1955. évi államszerződésben mondtak le Ausztria javára a nyugati zónában lévő német vagyronról. (http://www.mediathek.at/staatsvertrag/Zum_Staatsvertrag/19461947/seite1_8.htm – a letöltés ideje: 2012. febr. 28.; ld. még: Wiener Zeitung 1951. február 18.)

22 MOL XIX-J-1-k KüM Adminisztratív iratok 1945–1964, Ausztria, 8/a tétel, 9. doboz. A Bécsi Magyar Főkonzulátus 1946. szeptember 19-ei jelentése Nagy Ferencnek, a Külügyminisztérium vezetésével ideiglenesen megbízott miniszterelnöknek.

23 United Nations Relief and Rehabilitation Administration.

24 Ausztria az államszerződés aláírásáig kereken 1,6 milliárd dollár külföldi támogatáshoz jutott, amelyből 1 milliárd dollár esett a Marshall-segélyre, 136 millió dollár értékű árut pedig az UNRRA szállított. Ezen kívül az angolszász hatalmak (elsősorban az USA) mintegy 100 millió dollár értékben nyújtottak hitelt Ausztriának. Az USA a segélyek egyes zónák közötti megosztásával a nyugati övezet függetlenségét biztosította, és felértékelte az amerikaiak ausztriai szerepét. 1950-ben Béccsel együtt a szovjet megszállási zónában foglalkoztatták az ausztriai munkavállalók 46%-át, miközben az itt élők a Marshall-segélynek csak a 16,5%-át kapták, ezzel szemben Salzburggal együtt az amerikai zónában lakott a foglalkoztatottak 22%-a, ám ők kapták a Marshall-segély 44%-át. (Az UNRRA-segélyre nézve ld.: *Nathan Brodsky*: Some Aspects of International Relief. *Quarterly Journal of Economics* 62. [1948] 598., a Marshall-segélyre pedig: *Sandgruber*, R.: i. m. [11. jz.] 451–453., ill. *Kerekes Lajos*: Ausztria története 1918–1955. Akadémiai, Bp., 1966. 215.)

A magyarországi német vagyon

A Magyarországon található német vagyon sorsáról először az 1945. január 20-án Moszkvában aláírt fegyverszüneti egyezmény 8. pontja rendelkezett. Ebben az Ideiglenes Nemzeti Kormány arra vállalt kötelezettséget, hogy a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEK) beleegyezése nélkül „nem engedi meg semmiféle vagyon (beleértve az értékeket és valutát is) kivitelét vagy kisajátítását, amely Németország vagy az általa elfoglalt országok területén élő személyek tulajdonát képezi”. Ezt a vagyont a SZEK előírása alapján meg fogja őrizni.²⁵

Témánk szempontjából ennek a sokat citált pontnak két momentuma érdemel különös figyelmet: nevezetesen hogy az egyezmény a *német vagyon közé* sorolta a Németország által megszállt területen élő személyek (vagyis az *osztrákok*, csehek stb.) magyarországi tulajdonát is, illetve hogy a német érdekeltségek tekintetében a magyar kormány a SZEK utasításai szerint köteles eljárni. A szövetséges hatalmak a szovjet fővárosban több mint két héten át egyeztettek és vitatkoztak a magyar fegyverszüneti egyezmény tervezetéről, de angolszász részről a német vagyon definiálásáról és zárolásáról szóló 8. ponttal kapcsolatban ekkor még semmiféle kifogás nem merült fel.²⁶

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány az 528/1945. M. E. sz. rendelet kiadásával tett eleget a fegyverszüneti egyezményben vállalt kötelezettségének.²⁷ A három nagyhatalom berlini (potsdami) határozatának nyilvánosságra hozatala után döntő jelentősége lett annak a kérdésnek, hogy a Szovjetunió által megszállt kelet-európai országokban *mi számít* német vagyonnak és *mennyi* annak az értéke. Magyar részről a potsdami megállapodást eleinte úgy értelmezték, hogy az átadás a németek által leigázott országok és polgáraik külföldi befektetéseit nem érinti. A Gazdasági Főtanács egyik előterjesztésében egyenesen arról olvashatunk, hogy a győztesek 1945 augusztusában a januári magyar fegyverszüneti egyezményhez és az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. március 17-ei rendeletéhez képest *másként* foglaltak állást abban a kérdésben, hogy mit kell német vagyon alatt érteni.²⁸ Éppen ezért nagy megdöbbenést váltott ki a SZEK elnökének a magyar kormányfőhöz

25 Magyar–szovjet kapcsolatok 1945–1948. Dokumentumok. A Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma és a Szovjetunió Külügyminisztériuma kiadása. H. n., é. n. 37. A fegyverszüneti egyezményt a magyar parlament az 1945. évi V. törvénnyel cikkelyezte be. A fegyverszüneti egyezmény fent idézett pontjának a félreértelmezéséből keletkezett az a több évtizede makacsul élő hibás állítás, miszerint Magyarországnak a szovjet tulajdonba átment hazai német vállalatokban esett *háborús* károkért *dollárszázmilliókat* kellett fizetnie a Szovjetuniónak. Ennek az állításnak a tarthatatlanságára nézve ld.: *Honvári János: A magyarországi német vagyonban bekövetkezett háborús károkért fizetett kártalanítás.* In: Pénztörténet–gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára. Szerk. Bessenyei József–Draskóczy István. Bp.–Miskolc, 2009. 157–171.

26 *Korom Mihály: A magyar fegyverszünet.* Kossuth, Bp., 1987. (Négy évtized) 129.

27 Magyar Közlöny 1945. március 17. 9. sz. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 528/1945. M. E. sz. rendelete a német tulajdonban álló vagyontárgyak forgalmának zár alá vétele tárgyában.

28 MOL XIX-A-1-j Miniszterelnökségi iratok, XXVII. tétel, 33. doboz.

intézett 1945. szeptember 14-ei²⁹ jegyzéke, amelynek a melléklete felsorolta az 50 legfontosabb magyarországi társaságban az oroszok által vélelmezett német tulajdoni arányt. Vorosilov felszólította az Ideiglenes Kormányt, hogy alkosson rendeletet ennek a vagyonnak a Szovjetunió részére történő átadásáról. A SZEB elnöke azt is közölte, hogy a magyarországi német vagyon átadása ezzel a jegyzékkel közel sem fejeződött be, a magyar kormány a jövőben újabb listákat fog kapni azokról a társaságokról és vállalatokról, amelyeknek a német részvényei és aktívái „átmentek (kiemelés tőlem – H. J.) a Szovjetunió tulajdonába”. Tehát a Szovjetunió a potsdami határozatot úgy értelmezte, hogy az általa megszállt országokban található német vagyon a háromhatalmi egyezményrel *minden további jogi procedúra nélkül* szovjet tulajdonba ment át, a magyar kormánynak pedig ezzel kapcsolatosan kizárólag technikai jellegű feladata van, nevezetesen „öntse megfelelő jogi formába” az orosz listákon szereplő javaknak a szovjet szervekre történő átruházását. A SZEB jegyzéke mellé csatoltak egy rendelettervezetet, amellyel a vagyonbejelentés és -átadás jogi szabályait akarták a magyar kormánynyal előíratni. Eszerint a német tulajdonban lévő részvényeket *10 napon*, az egyéb német aktívákat (betéteket, telkeket, ingó és ingatlan vagyonokat) *15 napon belül* a szovjet szervek rendelkezésére kellett volna bocsátani.³⁰

A Gazdasági Főtanács rámutatott a szovjet tervezet súlyos hiányosságaira és önellentmondásaira, miszerint az nem definiálta a német vagyon fogalmát és átsiklott a felett a kérdés felett, hogy mi legyen azokkal a magyarországi kibocsátású, német tulajdonban lévő, névre szóló értékpapírokkal, amelyek nincsenek Magyarországon. Az osztrák vagyon későbbi sorsa szempontjából különösen fontos volt az a figyelmeztetés, miszerint a SZEB nem foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy a háború alatti erőszakos vagy fondorlatos német vagyonszerzések érvényesek-e vagy sem.³¹

Ha a nyugati piacgazdaságokéhoz hasonló magyar részvényjog bármiben is kötötte volna a szovjet megszállókat, akkor az itt található német vagyon leszerelésére és elvitelére nem lett volna módjuk. A részvényes ugyanis nem tulajdonosa a vállalati vagyonnak, annak kizárólagos tulajdonosa maga a társaság. A társtulajdonosok papírjaik arányában gyakorolhatják a részvényekhez kapcsolódó jogokat, szavazhatnak a közgyűlésben, kaphatnak osztalékot stb., de a részvénytársaság effektív vagyonából csak a társaság felszámolásakor részesedhetnek, egyébként nem.³²

A Gazdasági Főtanács Vorosilov jegyzékének a kézhezvétele után azonnal hozzálatott a mellékletben felsorolt 50 magyarországi vállalatban lévő valóságos

29 A feldolgozások egy része a SZEB 825. sz. jegyzékének dátumát tévesen április 15-ében adja meg. (Ld.: *Borhi László: A vasfüggöny mögött. Magyarország nagyhatalmi erőterében 1945–1968.* Ister, Bp., 2000. 28., ill. *Földesi Margit: A szabadság megszállása – a megszállók szabadsága.* Kairosz, Bp., 2002. 119.) Vorosilov jegyzéke időben nem előzhette meg a potsdami határozatot, ami viszont csak 1945. augusztus 2-án jelent meg.

30 MOL XIX-A-1-j Miniszterelnökségi iratok, XXVII. tétel, 33. doboz.

31 Uo.

32 Eme rendkívüli esetben is rendszerint a vagyon felszámolásából befolyó pénzből részesedhettek a részvényesek, a vagyon természetes formában történő szétoztására nagyon ritkán került sor.

német érdekeltségi arányok kiderítéséhez, valamint 1945 októberében új rendelettervezetet dolgozott ki, amelyet a SZEB elé terjesztett.³³ Ez a jogszabálytervezet szinte minden pontjában különbözött az orosz elképzeléstől.³⁴ A magyarországi német vagyonnal kapcsolatos ügyek intézését a Pénzügyminisztérium felügyelete alá tartozó kormánybiztosra bízta volna, az orosz javaslattal ellentétben 90 napos bejelentési határidőt javasolt, a tulajdonviszonyok eldöntésénél a fegyverszüneti egyezmény aláírásának napját tekintette mérvadónak és kivette a német tulajdon köréből a Németország által megszállt országok polgárainak Magyarországon található vagyonát. A tervezet kifejezetten védte a Magyarországon található nem német vagyont, mivel a potsdami határozat „csak a magyarországi német vagyonokról rendelkezett, s ezért a magyar kormányra hárul az a jogi és erkölcsi kötelesség, hogy a német vagyontárgyaknak a Szovjetunió részére való átadása kapcsán gondoskodjék a nem német személyek jogainak védelméről”. Erre szolgált volna a 90 napos felszólamlási lehetőség.

A parttalan szovjet értelmezéssel ellentétben a Gazdasági Főtanács tervezete csak azt tekintette német vagyonnak, amelynek a tulajdonosa 1945. január 20-án a német állam,³⁵ vagy olyan német állampolgár, illetve jogi személy, aki vagy amely Németországnak az 1937. december 31-ei határain belül élt, jogi személy esetén pedig ott volt a székhelye. Kivette a rendelet a német tulajdon köréből azokat a magyarországi vagyonokat, amelyeket a nácik zsidó és nem zsidó személyektől kényszerrel kicsikart szerződéssel, a polgári jogegyenlőség elveibe ütköző jogkorlátozó rendelkezésekkel, vagy valamely államnak Németországtól függő helyzetét kihasználva, tehát nemzetközi jogfelfogás szerint érvénytelen módon szereztek meg. Vitás esetekben a tulajdon német jellegét a két kormány megbízottaiból álló (kimondatlanul is azonos jogokkal felruházott) vegyes bizottság döntene el.

A potsdami egyezmény sajátos értelmezése alapján a Szovjetunió kizárólag a német *aktívákra* tartott igényt, a tulajdonra bejegyzett *terhek* viseléséről hallani sem akart.³⁶ A Gazdasági Főtanács rendelettervezete a vállalati mérleg efféle me-

33 Földesi Margit a Gazdasági Főtanács 1945. októberi – soha meg nem jelent, a SZEB által élesen visszautasított – rendelettervezetét tévesen a magyar kormány 1945. március 17-ei 528-as sz. rendeletével azonosítja. (Földesi M.: i. m. [29. jz.] 120.) A valóságban a nemzeti kormány a magyarországi német vagyon átadását Vorosilov marsall 1945. szeptember 14-ei jegyzékének mellékletében szereplő feltételek alapján volt kénytelen intézni, a SZEB ebben a tekintetben semmilyen engedményre nem volt hajlandó. (Ld. a 11.700/1945. M. E. sz. rendeletet. Magyar Közlöny 1945. december 23. 208. sz.)

34 MOL XIX-A-1-j Miniszterelnökségi iratok, XXVII. tétel, 33. doboz. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendelettervezete a magyarországi német vagyonra vonatkozó rendelkezések tárgyában, 1945. október.

35 E szerint a rendelettervezet szerint az osztrák állami (1938 után automatikusan németté vált) tulajdon német, ti. 1945. január 20-án Ausztria még Németország része volt.

36 A potsdami egyezmény angol nyelvű szövege a „german assets”, az orosz nyelvű az „aktívívij” kifejezést használta. Az angolban az „assets” követelést és tiszta vagyont egyaránt jelent, ellenben az orosz „aktívívij” kizárólag a magyar számviteli mérleg egyik oldalát, a tartozások nélkül értelmezett követelést jelenti. A szovjet kormány természetesen ehhez az értelmezéshez ragaszkodott. (Szívós István–Uzoni Ödön: Az 1946-ban létrejött szovjet–magyar vegyes vállalatok.

chanikus kettéválasztását próbálta megakadályozni, amikor az egyik paragrafusaiban leszögezte, hogy az átadott német vagyont terhelő követeléseket a vagyon új tulajdonosának viselnie kell, a Szovjetunió tehát csak a vagyon *egyenlegére* formálhat jogot, nem teheti meg, hogy viszi az aktívákat és másra hagyja a passzívákat.³⁷

A Vorosilov-féle jegyzékhez mellékelt vállalati listáról a magyar kormány-szervek gyorsan kiderítették, hogy az a Magyar Nemzeti Bank 1943. évi kimutatása alapján készült, amelyben a II. világháború alatt a Német Birodalomba profitot átutaló magyarországi vállalatokat sorolták fel.³⁸ Egy szovjet tiszt követelésére a jegybank 1945 júniusában a dokumentumot azzal a megjegyzéssel hitelesítette, hogy a kérdéses irat az 1943. március 31-ei állapotokat tükrözi, és nem veszi figyelembe a háború alatt bekövetkezett magyar részvény-repatriálásokat, illetve „magában foglal olyan értékeket is, amelyek a németek által megszállt országok” (Ausztria, Csehszlovákia, Franciaország stb.) tulajdonát képezik.³⁹

A SZEB 825. számú szóbeli jegyzékéhez mellékelt listán természetesen találunk minden kétséget kizáróan német tulajdonban lévő magyarországi vállalatokat (Wintershall Magyar–Német Ásványolaj Művek Rt., Mercedes Benz Automobil Rt., Bosch Róbert Kft., Orenstein és Koppel Iparvasutak Általános Gépgyár Rt. stb). Voltak továbbá olyan fióktelepek, leányvállalatok, amelyeknek az ausztriai

Valóság [1992] 1. sz. 67–85. Ez a cikk rövidített és némileg átdolgozott formában megjelent a *Fejlesztés és Finanszírozás* 2005. évi 1. számában is *Vegyes vállalatok Magyarországon 1946 és 1954 között* címmel, 66–72.)

37 A magyar tiltakozás ellenére a Szovjetunió a tulajdonába került többségi német társaságok esetében érvényesítette azt az elvet, hogy kizárólag az aktívákat veszi át, a vagyonra bejegyzett terheket nem. (Magyar Közlöny 1948. január 4. 15.720/1948. Korm. sz. rendelet.) A problémával a magyar kormány a szovjet tulajdonba átadott magyarországi ingatlanok telekkönyvi bejegyzése során találta magát először szembe, amikor az oroszok azt követelték, hogy töröljék az ingatlanokra bejegyzett terheket és azokat tehermentesen adják át a szovjet hatóságoknak. Önmagában a német ingatlanokra bejegyzett jelzálogterhek nem voltak elviselhetetlenül nagyok. Azonban a Szovjetunió minden német befektetés, társaság, vállalat stb. esetében ragaszkodott a terhek törléséhez, ami a magyar gazdaság számára hatalmas hátránnyal járt, mert ez esetben magyar természetes és jogi személyek német vállalatokkal szembeni követeléseiket sem tudták érvényesíteni. Mivel ez magyar értékelés szerint ellentétes a potsdami határozat szellemével, ezért a kormány az 1946. október 30-ai ülésén úgy döntött, hogy a német vagyont, tehát az aktívák és passzívák *egyenlegét* adja át. Arra hivatkoztak, hogy ilyen terhek viselésére sem a fegyverszüneti egyezmény, sem a potsdami egyezmény, sem a békeszerződés tervezete nem kötelezte Magyarországot. Ennek a kormányhatározatnak azonban hazánk nem tudott érvényt szerezni. Csekély vigaszt jelentett az, hogy a Szovjetunió minden megszállt országban hasonló módon értelmezte a német vagyon fogalmát és mindenütt a magyarországi gyakorlatot alkalmazta. (Nagy Ferenc első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1946. július 26–1946. november 15. B kötet. Szerk., jegyz., bev. Szücs László. MOL, Bp., 2003. 1602–1605.)

38 A listát a Dresdner Bank megbízásából az MNB Közgazdasági, Tanulmányi és Statisztikai Csoportja készítette, amely az 1943. március 31-ei állapot szerint felsorolta a német tulajdonban lévő, számszerűsített magyar kibocsátású részvényeket. A listán szerepelt a részvénytársaság neve, alaptőkéje, illetve az alaptőkéből a német tulajdonban lévő hányad.

39 MOL XIX-A-10 Gazdasági Főtanács, XIV/2-c tétel, 66. doboz. A Magyar Nemzeti Bank 1945. december 28-ai levele Tildy Zoltán miniszterelnöknek.

központjai, anyavállalatai az Anschluss következtében birodalmivá váltak, de érdekeltségi körük a német megszállás alatt nem változott, mivel tulajdonosaik között sem osztrák állami bankokat, sem zsidókat, sem nyugati befektetőket nem találunk (például a Petőházi-Nagycenki Cukorgyár). Szerepeltek rajta „árjásított”, de piaci ár megfizetése mellett kicsikart részvények (a bécsi és a párizsi Rothschildok kezéből a német Dresdner Bank tulajdonába került Magyar Általános Hitelbanki részvények), illetve a Creditanstalt-Bankverein mintegy tucatnyi magyarországi érdekeltsége. Ausztria legnagyobb bankja, a Creditanstalt für Handel und Gewerbe a gazdasági válság alatt többségi állami tulajdonba került, emiatt az Anschlusszal automatikusan németté vált, a nyugati befektetők kezében lévő részvényeket pedig a németek megvásárolták.⁴⁰ Külön kategóriába tartoztak azok a magyarországi nagyvállalatok (Magyar Általános Kőszénbánya, Ganz Művek, Salgótarjáni Kőszénbánya), amelyeknek német tulajdonú részvényeit a háború alatt repatriálták. Végül angolszász érdekeltségek is felkerültek az átadandó társaságok listájára, olyanok, amelyeknek a németországi anyavállalatát a náci hatalomátvétel után a tulajdonosok kényszerűségből használatra vagy a piaci ár megfizetése mellett a Német Birodalomnak adták át.⁴¹

A magyar társasági jog sajátosságai miatt a részvénytulajdonosok személyének a megállapítása nagy nehézségekbe ütközött. A magyar részvényjog ismerete ugyan a névre szóló részvényt, de ilyen a hazai gyakorlatban alig fordult elő, a magyar papírok túlnyomó többsége bemutatóra szült.⁴² A jegyzék átvizsgálása után megállapították, hogy a legtöbb társaságban a valóságos német tulajdoni rész kisebb, mint amennyit a szovjetek követeltek.⁴³ Vagy azért, mert a németek a háború végén a tulajdoni hányaduknak megfelelő (sok esetben azt jóval felülmúló) értékű berendezést elszállítottak, vagy azért, mert a megszálló Vörös Hadsereg zsákmányszerző csapatai még az átadás előtt a német tulajdoni hányadnál nagyobb mértékben vittek ki gépeket és anyagokat a Szovjetunióba.⁴⁴ A magyar kormány a II. világháború alatt a kétoldalú klíringben felhalmozódó aktívum csökkentésére a német tulajdonban lévő értékpapírok egy részét repatriálta. Leginkább azonban az csökkentette a német tulajdoni hányadot, hogy számos társaságnál a németként kimutatott papírok egy része a háború előtt svájci, francia,⁴⁵ amerikai,⁴⁶ leginkább

40 *Sandgruber, R.*: i. m. (11. jz.) 389–390.

41 A Dresdner Bank megbízásából készített és az 1943. március 31-ei állapotokat tükröző, német tulajdonban lévő, számszámozott magyar kibocsátású részvények listáját ld.: MOL XIX-A-1-j Miniszterelnökségi iratok, 33. doboz.

42 A Vorosilov jegyzékében szereplő 50 vállalat közül egynek sem volt névre szóló részvénye, az összes kibocsátott részvény bemutatóra szült.

43 A jegyzékben szereplő 50 vállalat közül mindössze 6-ban felelt meg a tényleges német tulajdoni arány annak, amit a SZEB kimutatott.

44 MOL XIX-J-1-j KüM Titkos iratok, Szovjetunió, 60/b tétel, 22. doboz.

45 A bankszektorban a Magyar Általános Hitelbankban (MÁH) mutattak ki legnagyobb arányú német részesedést, ami eredetileg francia és osztrák volt. (*Tallós György*: A Magyar Általános Hitelbank [1867–1948]. KJK, Bp., 1995. 328–360.)

46 Az orosz lista a Budapesti Telefongyár Rt.-ben mutatott ki mintegy 14%-os német tulajdoni hányadot, mivel a Telefongyár részvényeinek egy része a berlini Standard Electricitäts Gesellschaft

osztrák kézben volt. (Az Anschluss előtt teljesen vagy nagyobb részben osztrák tulajdonban volt a Soproni Vasárugyár Rt., a Naxos Csiszológyár Rt., a Magyar Siemens Művek Villamossági Rt., a Soproni és Újpesti Posztó és Szőnyeggyár Rt., a Magyar Siemens Reiniger Művek Rt., a Kispesti Selyemszövőgyár Schiel Testvérek Rt., a Magyar Cukoripar Rt., a Meinel Gyula Kávébehozatali Rt., a Nagycenki és Petőházi Cukorgyár Rt., a Dunagőzhajózási Társaság, a Steyer-Austro Daimler-Puch Művek Magyar Kereskedelmi Rt., a Felten & Guillaume Rt.) Vizsgálataik eredményéről két levélben tájékoztatták Vorosilovot, mellékeltek a magyar kormányzati szervek megítélése szerint osztrák tulajdonban lévő vállalatok listáját, majd jegyzékben kérték a SZEB-et, hogy tekintsen el az osztrák, a cseh, a holland stb. tulajdonok átadásától és járuljon hozzá a nem német vagyon zár alól történő feloldásához.⁴⁷

Vorosilov 1945. október 6-ai elutasító válasza durván kioktató jellegű volt. A kormány viszonzásában a fegyverszüneti egyezményben Magyarországra rótt kötelezettségre hivatkozott, miszerint a győztesek itt található vagyonát épségben vissza kell szolgáltatni, ha pedig ez a vagyon már nincs meg, akkor kártalanítást kell értük fizetni. Ezért azt kérték a SZEB Gazdasági Osztályától, hogy gondosan válasszák szét a német és nem német személyek tulajdonát.⁴⁸

A jegyzékváltásokat szóbeli tárgyalások követték, ahol a SZEB – mellőzve a Gazdasági Főtanács aggályait – a szovjetek eredeti szándékát minden tekintetben tiszteletben tartó rendelet kiadására kötelezte a magyar kormányt.⁴⁹ A kormányhatározat 1945. december 23-án jelent meg, amely a német vagyon átadását előbb a Gazdasági Főtanácsra, majd egy újabb kormányhatározat 1946. június elejétől az időközben megalakult Jóvátételi Hivatal német javak főosztályára bízta.⁵⁰ A 11.700/1945. M. E. számú rendelet 2. §-ában szereplő vagyonjogi trivialiszt, hogy ti. a német jószágok átadása a vagyonból való részesedés *mértékének* megfelelő arányban történt, azért kell külön hangsúlyozni, mert egyes történeti munkák szerint a szovjetek „eléggé sajátosan értelmezték »a német tulajdon« kérdését, lé-

tulajdonában volt, ennek viszont az amerikai International Telephone & Telegraph Corporation (ITT) volt az anyavállalata. A németországi amerikai befektetéseket Hitler a háború alatt nem államosította, de ezek a vállalatok német felügyelet alatt működtek. Erre alapozták az oroszok a követelésüket. (Budapest Főváros Levéltára, VII 5e, 1765–1789/I. 1950, 353. doboz V 600/4. dosszié.)

47 MOL XIX-J-1-j KüM Titkos iratok 1945–1964, Szovjetunió, 60/b tétel, 22. doboz. Tildy Zoltán miniszterelnök 1945. december 7-ei levele K. J. Vorosilovnak, a Magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnökének. Ld. még: MOL XIX-A-1-j Miniszterelnökségi iratok, 33. doboz. A Magyar Iparügyi Minisztérium 1945. október 26-ai levele a Miniszterelnökségnek.

48 *Szívós I.–Uzoni Ö.*: i. m. (36. jz.) 73.

49 Magyar Közlöny 1945. december 23. 208. sz. A nemzeti kormány 11.700/1945. M. E. számú rendelete a magyarországi német vagyonnak a Szovjet Unió [!] részére való átadása tárgyában.

50 MOL XIX-J-1-j KüM Titkos iratok 1945–1964, Szovjetunió, 60/b tétel, 22. doboz. Feljegyzés a potsdami jegyzőkönyv alapján annakidején a Szovjetunióknak átadott német vagyonnal kapcsolatos osztrák igények tárgyában, 1953. szeptember 28.

nyegében ahol már volt esetleg néhány százaléknyi német tulajdonrész, azt szovjet tulajdonnak tekintették”.⁵¹

A magyarországi SZEB amerikai és angol politikai képviselője az 1945. december 23-ai rendelet kapcsán jegyzékben ismertette a német vagyonnal kapcsolatos álláspontját. Az angolszászok kijelentették, hogy az 1943. január 5-ei londoni deklaráció alapján elutasítják az Egyesült Nemzetek területének német megszállása után történt erőszakos német vagyonszerzéseket.⁵² Az USA és az Egyesült Királyság azoknak a javaknak a jóvátételi célokra való felhasználását nem ellenezte, amelyek a náci megszállás alatt a polgári jog előírásainak a betartása mellett kerültek német kézre. Az osztrákok ad absurdum értelmezték a nagyhatalmak londoni nyilatkozatát, mivel függetlenül annak konkrét formájától és feltételeitől, elutasítottak minden olyan, a németek javára történt vagyoni tranzakciót, amely az Anschluss után következett be. Ezzel szemben az oroszok – ugyancsak függetlenül a vagyonátruházás konkrét formájától és az ellenszolgáltatás mértékétől – jóvátételi célra igénybe vették mindazokat a vagyonokat, amelyekért a németek *fizettek*.

Az osztrák (német) vagyon szovjet kézre kerülése

A magyarországi német javak átadása 1945. december végén kezdődött és 1949 nyarán fejeződött be. Az átadással kapcsolatos alapelveket Vas Zoltán, a Gazdasági Főtanács főtitkára a SZEB gazdasági osztályának a vezetőivel, Szova ezreddessel és Makarov alezreddessel 1945. december 20-án tisztázta.⁵³ Teljes volt az egyetértés, hogy minden vitathatatlanul német vagyont átadnak a Szovjetunióknak. Gyorsan megegyeztek abban is, hogy tulajdonképpen „kit kell német személynek tekinteni”.⁵⁴

Annál nagyobb vita bontakozott ki arról a kérdésről, hogy azok a németországi székhelyű vegyes vállalatok, amelyekben nem német személyeknek is van érdekeltsége, németnek minősülnek-e vagy sem. Makarov alezredes szerint a társaság *székhelye* dönti el a kérdést, „ennélfogva nincs helye vizsgálódásoknak abban a

51 Kaposi Zoltán: Magyarország gazdaságtörténete 1700–2000. Dialóg Campus, Bp.–Pécs, 2002. 323. Elég egy pillantást vetnünk az 1949. december 31-én Moszkvában a kisebbségi részvények kölcsönös cseréjéről kötött szerződés mellékletére, hogy azonnal kiderüljön ennek az állításnak a tarthatatlansága. A Szovjetunió ekkor 133 hazai vállalatban lévő érdekelttségét adta el Magyarországnak, közte pl. a Nagykanizsai Takarékpénztár Rt.-ben birtokolt 0,01%-os 200 Ft névértékű részvényét, vagy a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankban lévő 21 ezer Ft-os, 0,0234%-os „pakettjét”. (MOL XIX-J-1-f KüM Lejárt nemzetközi szerződések, 354. doboz.)

52 Tallós Gy.: i. m. (45. jz.) 378. A szövetséges hatalmak londoni deklarációja semmisnek nyilvánította a náci által megszállt országok területén történt vagyonok elrablását, kisajátítását.

53 MOL XIX-A-1-j Miniszterelnökségi iratok, XXVII. tétel, 33. doboz. Dr. Szívós István iparügyi miniszteri műszaki tanácsos 1945. december 21-ei levele Vas Zoltánhoz.

54 Az oroszok elfogadták azt a magyar álláspontot, miszerint német az a természetes személy, akinek a lakhelye az Anschluss előtti Németország területén található. A magyarok nem bolygatták azoknak a területeknek (Saar-vidék, Kelet-Poroszország stb.) az ügyét, amelyeket a II. világháború után csatoltak el ideiglenesen vagy véglegesen Németország eredeti területétől.

kérdésben, hogy a jogi személy vagyonában nem német személyek érdekeltek-e”. Később, még ugyanezen az ülésen az oroszok saját elvi álláspontjukkal kerültek ellentétbe, amikor egy bécsi székhelyű részvénytársaságot azon a címen akartak megszerezni, hogy abban a *németeknek* 80%-os tulajdoni hányaduk van. A bizottság magyar tagjai természetesen ragaszkodtak ahhoz, hogy minden esetben *azonos elvi alapon* szülessenek a döntések, tehát vagy a székhely, vagy a tulajdonosi összetétel alapján.⁵⁵ A magyarok az utóbbit támogatták, mert szerintük ez járt kevesebb nemzetközi bonyodalommal. A szovjet bizottság ebben a kérdésben engedett és a német vagyon átadásánál mindvégig ez az alapelv érvényesült.⁵⁶

Témánk szempontjából döntő fontossága volt annak a kérdésnek, hogy a német „háborús szerzések” mennyiben tekinthetők érvényesnek. Az erre adott választól függött a náci terjeszkedés első áldozatává vált Ausztria és Cseh-Morvaország szovjet megszállás alatt álló országokban található befektetéseinek a sorsa. Az oroszok az egyesüléssel automatikusan németté vált osztrák állami és önkormányzati tulajdont következetesen németnek tekintették, és teljes egészében kisajátították. Magánszemélyek és társaságok vagyonátruházásával kapcsolatban azt a gyakorlatot követték, hogy ha a németek *bármilyen eszközzel* megszerzett vagyonért *fizettek*, akkor ezt a vagyont is igénybe vették. A bizottság magyar tagjai szerint a tranzakciók teljes ellenérték fizetése mellett is érvénytelenek lehetnek, ha azokat kényszer hatása alatt hozták tető alá.⁵⁷ Állításukat a párizsi törvényszék akkoriban született ítéletével támasztották alá, amely a Magyar Általános Hitelbank francia kézben lévő részvényeinek a náci megszállás alatt történő „megvásárlását” annak ellenére érvénytelennek nyilvánította, hogy a németek az ügyletért fizettek, mivel ez nyilvánvalóan kényszer alatt történt. Ebben a kérdésben a Szovjetunió jótányit sem engedett, és kisajátítottak minden olyan magyarországi vagyont, amely a háború alatt ellenszolgáltatás mellett került a németek kezére.

Úgy gondolom, hogy a Szovjetunió magatartását a háború utáni jóvátétel ügyében akkor tudjuk árnyaltan megítélni, ha néhány konkrét esetet abból a szempontból is megvizsgálunk, hogy milyen körülmények között kerültek át a németek kezére a II. világháború alatt azok a vagyontömegek, amelyekért a birodalom vételárát fizetett. Németországban és a náci által megszállt országokban az „árjásítás” a világtörténelem legbrutálisabb rablásai közé tartozott. A 200 ezer fős ausztriai zsidóság 10 milliárd birodalmi márkára becsült vagyonát rövid idő alatt kisajátították, a zsidók nagyobbik részét emigrációba kényszerítették, az otthon maradottakat pedig elpusztították.⁵⁸

55 Földesi Margit tévesen interpretálja Makarov álláspontját. Könyvében azt írja, hogy a szovjetek azt a „hibás és később évekig tartó vitát provokáló álláspontot foglalták el”, miszerint a vállalat székhelye (és nem a vállalati tulajdonosi kör) a döntő a német vagyon megállapításánál. (*Földesi M.*: i. m. [29. jz.] 120.)

56 MOL XIX-A-1-j Miniszterelnökségi iratok, XXVII. tétel, 33. doboz. Dr. Szívós István iparügyi miniszteri műszaki tanácsos 1945. december 21-ei levele Vas Zoltánhoz.

57 Uo.

58 *Bachinger, K.–Hemetsberger-Koller, H.–Matis, H.*: i. m. (16. jz.) 82.

Nem mindenkinek jutott osztályrészül azonban ilyen szörnyű sors. Az egyik leggazdagabb ausztriai bankárt, Louis von Rothschild bárót a német csapatok bevonulásakor a repülőtéren tartóztatta le a Gestapo. Több mint egy évig börtönben ült, miközben a testvérel, Eugen Rothschilddal Párizsban folytak a tárgyalások a család vagyonának az átadásáról. Végül megszületett a megállapodás, melynek értelmében a németek Louis von Rothschildot szabadon bocsátották, a család viszont 3,2 millió fontért eladta az addig megszállt közép-európai országokban lévő vagyonát, mindenekelőtt az Ostrava melletti vitkovicei kohóműben birtokolt többségi részvényt. Az egyezség hasonlított ahhoz a megállapodáshoz, amelyet a nácik Magyarország megszállása után a Weiss Manfréd-örökösökkel és a leggazdagabb magyarországi zsidó családokkal kötöttek azzal a nem lényegtelen különbséggel, hogy ez esetben a vállalatokat 25 évre *bérbe* adták és nem *eladták* a náciknak.⁵⁹ Az osztrák Louis von Rothschild összes vagyona (többek között a Magyar Általános Hitelbankban birtokolt részvénytulajdonosa) az „árjásítás” céljából alakult bécsi bankház, az E. v. Nicolai tulajdonába került, amely a MÁH-részvényeket *eladta* a Dresdner Banknak.⁶⁰

Franciaország német megszállása után a Rothschildok az USA-ba menekültek, ahol felvették az amerikai állampolgárságot. Vagyonuk (így a párizsi család Magyar Általános Hitelbankban lévő részvénytulajdonosa) a francia állam tulajdonába ment át.⁶¹ A Dresdner Bank – amely az ügylet lebonyolítására a megbízatást és a pénzügyi forrásokat a Birodalmi Gazdasági Minisztériumtól kapta – a MÁH francia tulajdonban lévő részvényeit a francia és a magyar pénzügyminisztérium engedélyével, szabályos üzleti tranzakcióval, francia bankok közvetítésével, gyakran a piaci árfolyamot lényegesen felülmúló áron vásárolta meg.⁶²

Kétség sem férhet hozzá, hogy a németek a bécsi és párizsi, zsidó kézben lévő MÁH-részvényeket erőszakkal, a tulajdonosok kényszerhelyzetét kihasználva sze-

59 *Kugyela Ákos*: A Weiss Manfréd konszerntől a Rákosi Mátyás Művekig: egy családi vagyon végnapjai. Archivnet (2004) 6. sz. <http://www.archivnet.hu>.

60 *Klaus-Dietmar Henke et al.*: Die Dresdner Bank im Dritten Reich: Die Expansion der Dresdner Bank in Europa. Oldenbourg, München, 2006. 287–294.

61 A Franciaországban elkobzott zsidó vagyont a Pénzügyminisztérium megbízásából a Direktion des Domaines de la Seine nevű vagyongondnokság kezelte. A Dresdner Bank ettől a szervezettől kapta az ajánlatot, a tranzakciót francia bankok közbeiktatásával bonyolították le. (*Henke, K.-D. et al.*: i. m. [60. jz.] 854.)

62 *Tallós Gy.*: i. m. (45. jz.) 338. Ezzel a németek a legnagyobb magyarországi kereskedelmi bankban közel 20%-os részesedést szereztek. (*Berend T. Iván-Ránki György*: Gazdaság és társadalom. Tanulmányok hazánk és Kelet-Európa XIX–XX. századi történetéről. Magvető, Bp., 1974. 279.) A Deutsche és a Dresdner Bank a Reichswirtschaftsministerium megbízásából az egész megszállt Európában igyekezett megszerezni az ottani francia befektetéseket. A franciák azért mentek bele a külföldi befektetéseik Németországnak történő eladásában, mert azt remélték, hogy ezzel a németeket eltántoríthatják otthoni (francia) cégek megszerzésétől. Másrészt a háborús események folytán a Kelet-Közép-Európában lévő francia érdekeltségek értéke jelentősen lecsökkent, az itt lévő vállalatokkal a háború miatt az érintkezés megnehezült vagy teljesen megszűnt. A francia kormány attól tartott, hogy a németek a franciaországi zsidó tulajdont térítés nélkül kisajátítják, ezért igyekeztek eladni azokat, még mielőtt ez a számukra kedvezőtlen fordulat bekövetkezett volna. (*Henke, K.-D. et al.*: i. m. [60. jz.] 849–850.)

rezték meg. Még Debrecenben ülésezett az Ideiglenes Nemzeti Kormány, amikor a MÁH vezetése (minden bizonnyal a francia kormány vagy az ügyletben érintett francia bankok jelzése alapján) az MNB elnökének és a magyar kormánynak bejelentette, hogy a bank francia kézben lévő részvényei szabálytalan módon kerültek a Dresdner Bank tulajdonába.⁶³ A budapesti francia képviselő 1946. január 3-án a Szovjetunió magyarországi követénél, Puskinnál, másnap a magyar külügyminisztériumnál diplomáciai jegyzékben tiltakozott az ellen, hogy a MÁH eredetileg francia tulajdonban lévő részvényeit átadják a Szovjetuniónak. Ennek ellenére a Gazdasági Főtanács ezeket a részvényeket – arra való hivatkozással, hogy ezt a vitát döntse el egymással a két érintett kormány – átadta a Szovjetuniónak. Véleményem szerint a Rothschild család és a francia kormány akkor követelhetne volna teljes joggal vissza a német, majd a háború után orosz kézbe került MÁH-részvényeket, ha egyidejűleg a szovjet kormány számára felajánlja a pakettért a németektől kapott vételárat.⁶⁴ Ilyen típusú ügyletre az Österreichische Länderbank AG eredetileg francia tulajdonban lévő részvényeinek az esetében találunk példát.⁶⁵

Az alábbiakban két olyan osztrák társaságról lesz szó, amelyeknek az átadása különösen érzékenyen érintette az osztrák kormányt, ti. a gazdasági világválság idején az állam mindkettőben jelentős részesedést szerzett, ezért kerültek a német megszállás után automatikusan birodalmi tulajdonba.

A legnagyobb osztrák kereskedelmi bank, a báró Louis Rothschild érdekeltségéhez tartozó Creditanstalt für Handel und Gewerbe (CA) 1931 májusában fizetési-képtelenné vált. Az állam és az Osztrák Nemzeti Bank 1934-ig kerekén 1 milliárd schillinget áldozott a bank (és ezzel együtt az egész osztrák gazdasági élet) megmentésére.⁶⁶ A bizalmi válság és a katasztrofális méretű tőkekivonás Ausztria másik

63 Tallós Gy.: i. m. (45. jz.) 377.

64 Az egykori tulajdonosoknak minden bizonnyal eszük ágában sem volt egy ilyen üzletet felajánlani, hiszen valószínűleg tisztában voltak azzal, hogy a szovjet megszállás alá került kelet-európai országokban lévő befektetéseikről le kell mondaniuk. Ezért inkább a kevesebbet, de biztosat, a vagyonukért korábban kapott ellenszolgáltatást választották, és megpróbálták – nem is eredmény nélkül – legalább a nyugat-európai országokban egykoron mérhetetlen vagyonuk maradékát összekaparni.

65 Az Österreichische Länderbank AG francia tulajdonban lévő részvényeit a Deutsche Bank 1938-ban 15 millió birodalmi márkáért megvásárolta a Banque des Pays de l'Europe Centraltól, ezzel az osztrák bank részvényeinek túlnyomó többsége a német nagybank tárcájába vándorolt. Annak idején a francia csoport az osztrák bankban lévő részvényeinek az eladását üzleti szempontból kifejezetten kedvezőnek tartotta, ennek ellenére a németeknek eladott osztrák banki részvények 50%-ára a háború végén visszavásárlási igénnyel lépett fel. A felek 1948-ban hosszas tárgyalások után abban állapodtak meg, hogy a francia bank 25 millió schillingért megkapja az osztrák bank pakettjének 30%-át. A visszavásárlási összeg az annak idején a részvénycsomagért németek által fizetett 2,5 millió dollár valorizált schillingértékének felelt meg. A franciák a visszavásárlási összeget abból az összegből engedték el, amit az osztrákoknak a megszállási költségek megtérítése végett kellett a franciáknak fizetni. (Az Ausztriai Szövetségi Tanács 1946. május 10-én a megszállási költségek nagyságát az osztrák államháztartás 35%-ában szabta meg, amit csak 1946. december 3-án szállított le 15%-ra.) (Neue Zürcher Zeitung 1952. március 15.)

66 A legnagyobb osztrák bank megmentésére fordított összeg az 1931. évi bruttó nemzeti termék kerekén 10%-ának, az 1932. évi költségvetés több mint a felének felelt meg. (Bachinger, K.–Hemetsberger, H.–Matis, H.: i. m. 57. [16. jz.]

nagy bankját, a Wiener Bankvereint (WB) is megingatta. Az osztrák kormány az újabb bankválságot 1934-ben három pénzüzet (CA, WB, Niederösterreichische Escomtgesellschaft) összevonásával igyekezett kezelni. Az állami mentőakciók következtében a francia többségi tulajdonban lévő Länderbank és a német Merkurbank kivételével az egész bécsi bankszektor állami kézbe került.⁶⁷ Az Anschluss után a CA állami és jegybanki részvényei a Vereinigten Industrieunternehmen AG (VIAG)⁶⁸ révén birodalmi tulajdonba, majd rövid idő múlva a Deutsche Bank tárcájába kerültek.⁶⁹ Ezt követően a CA legfontosabb ipari érdekeltségeit a legnagyobb német konszernnek, a Herman Göring Művek, a Krupp Művek, az IG Farben stb. *vásárolták* meg.⁷⁰ Megállapítható, hogy a német vállalatok a CA és más osztrák bankok érdekeltségéhez tartozó ausztriai vállalatokat általában névértéken és az 1938. évi pénzcseré idején alkalmazott hivatalos schilling–birodalmi márka kurzuson szereztek meg, tehát nem jelképes, jóval a piaci ár alatti vételáron.⁷¹

A CA német megszállás alatti tulajdonosi struktúrája magyar szempontból azért érdekes, mert 11 olyan magyarországi osztrák vállalatról tudunk, amelyeket azért adtak át németként szovjet tulajdonba, mert többségi tulajdonosuk ez az Anschluss után birodalmi tulajdonba került osztrák bank volt. Ezek közül a vállalatok közül egy sem úszta meg az orosz kézbe való átadást, bár itt is igaz az, amit a MÁH francia tulajdonú részvényeivel kapcsolatban jeleztünk, hogy az átadott ausztriai vállalatokért az új német tulajdonos fizetett, tehát a szovjeteknek minimum erre a vételárra mindenképpen joguk lett volna.

A bécsi székhelyű Dunagőzhajózási Társaság (Erste Donau Dampfschiffahrtsgesellschaft, DDSG) a világgazdasági válság hatására szintén nehéz helyzetbe került, ez a cég is állami mentőövre szorult. A szanalás idején szerzett jelentősebb részesedést a cégben az állam, illetve a DDSG házi bankjaként funkcionáló Creditanstalt. Ezek a támogatások azonban nem voltak elegendők, ezért 1934-ben a DDSG-ben közel 50%-os részesedéshez jutott egy állami befolyás alatt álló olasz hajóstársaság.⁷² Az Anschluss után az olasz tőkerészt kivásárolták, a társaság osztrák

67 A Creditanstalt megmentésére irányuló állami akciókra nézve ld.: MOL XIX-J-1-k KüM Adminisztratív iratok 1945–1964, Ausztria, 24. doboz. A bécsi magyar követség (Mátra Tamás ügyvivő) 1950. június 28-ai jelentése a Külügyminisztériumnak az osztrák hitelszervezetről és az állam szubvenciókról.

68 A stratégiai nyersanyagok kiaknázására 1923-ban szervezett német állami holding.

69 Az Anschluss előtt a CA-ban az Osztrák Szövetségi Államnak és az Osztrák Nemzeti Banknak 48,1%-os részesedése volt. 1938 végére a VIAG rendelkezett a bank részvényeinek 51, a Deutsche Bank a 25%-ával. A tulajdonosi struktúrában 1942 májusáig annyi változás történt, hogy a VIAG részesedése 25,92%-ra csökkent, a DB részesedése pedig 51%-ra nőtt. A részvények mintegy negyede szórt tulajdonosok kezében volt. (Österreichische Historikerkommission, Wien, 2004. 45–46. www.historikerkommission.gv.at – a letöltés ideje 2012. márc. 21.)

70 *Kerekes Lajos*: Ausztria hatvan éve 1918–1978 (Karl Rennertől Bruno Kreiskyig). Gondolat, Bp., 1984. 249.

71 Österreichische Historikerkommission i. m. (69. jz.) 47–52.

72 1938-ban a DDSG 21,6 milliárd schilling alaptőkéjében az osztrák szövetségi állam 26,2%-kal, a CA–WB 24,5%-kal, az olasz hajóstársaság, a Konsortium Società Finanziamenti ESTERI SVEA 46,3%-kal rendelkezett, míg a fennmaradó néhány százalék részvényt szórt tulajdonosok kezében

rák állami kézben lévő tulajdoni része pedig közvetlenül német tulajdonba ment át. Így 1939-ben a DDSG részvényeinek a 99,67%-át a Herman Göring Művek szerezte meg. Egyes források szerint a CA és a WB tulajdonában lévő részvényt a német konszern 30%-os árfolyamon vette meg. Az olaszoknak mint Németország első számú európai szövetségésének a részvényekért piaci árat fizettek.⁷³ Továbbá Olaszországnak az 1947-es békeszerződés értelmében a szovjet megszállás alatt lévő országokban található vagyontát jóvátételként át kellett adnia a Szovjetunió-nak. Tehát a szovjeteknek a DDSG olasz érdekeltségére, ami a cég vagyonának közel a felét jelentette, minden szempontból joguk volt. Másrészt Ausztria az 1955. évi osztrák államszerződéssel csak a DDSG hazai vagyonát vette meg a Szovjetuniótól 2 millió dollárért, a hajóstársaság magyarországi, romániai és bulgáriai befektetése továbbra is a szovjet, illetve (mivel a kelet-európai országok ekkor a volt német vagyont már visszavásárolták) magyar, román stb. tulajdon maradt.

Borhi László túlságosan szigorúan ítéli meg a háború után megalakult új demokratikus magyar államapparátus tevékenységét, amikor a magyar kormányt is felelőssé teszi amiatt, hogy a Szovjetunió „önkéntes feltételek alapján számos vállalatot meg tudott szerezni”.⁷⁴ Azt állítja, hogy a „magyar demokratikus erők” a szovjet gazdasági követelésekkel, így a magyarországi német vagyon konfiskálásával szemben „szinte semmilyen ellenállást nem tanúsítottak, holott ez aláásta Magyarország függetlenségét és szuverenitását”.⁷⁵ Ezzel szemben az a magatartás, ahogyan a Gazdasági Főtanács 1945 őszén a SZEB első olyan listáját kezelte, amely az átadandó vállalati érdekeltségeket tartalmazta, már önmagában is árnyalja azt a sematikus képet, ami a Gazdasági Főtanács megítélése kapcsán a kérdéssel foglalkozó történészek körében kialakult. Vorosilov ugyanis nem azt kérte a magyar kormányszervektől, hogy *vizsgálják meg* a SZEB listáján szereplő vállalatokat és *jelezzék*, ha a tényleges tulajdonosi szerkezet eltér a szovjet kimutatásoktól, hanem arra *utasította* a magyar kormányt, hogy az oroszok szerint német vagyon átadásának jogi aktusát bonyolítsa le. Néhány napon belül hozzon olyan jogszabályt, amely a vagyonátadást szentesíti és jogilag törvényesíti. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a magyar kormány idehaza közel sem kapott annyi támogatást és védelmet a SZEB angolszász tagjaitól, mint az osztrák kormány.⁷⁶

volt. (Stefan Wunderl: Die Geschichte der Schiffswerft Korneuburg unter Berücksichtigung der Situation der Arbeiterschaft, 43–60. http://othes.univie.ac.at/1919/1/2008-10-01_9806698.pdf – a letöltés ideje: 2012. febr. 20.)

73 Österreichische Historikerkommission i. m. (69. jz.) 47.

74 Borhi L.: i. m. (29. jz.) 28.

75 Uő: Magyar–szovjet viszony, 1945–55. História 25 (2003) 10. sz. 17–21.

76 Az angolszász nagyhatalmak képviselőit nem izgatta túlságosan a magyarországi osztrák vagyon átadása, annál inkább foglalkoztatta őket az angol–amerikai vagyon megóvása. Abban az esetben, ha a magyarországi német javak átadása akár csak a legcsekélyebb mértékben is angol vagy amerikai érdekeket sértett, ez ellen a SZEB üléssein a leghatározottabban felléptek, és mivel a szovjetek ilyen esetekben messzemenő előzékenységet mutattak, az angolszászok lényegében szabad kezet adtak a szovjeteknek a magyarországi osztrák javak elvételére. Osztrák tulajdon németként való átadása ellen a SZEB-ben csak egy esetben léptek fel, ám ekkor is amerikai állampolgárok érdekeit képviselték. Louis és Eugene Rothschild jogi képviselőjük útján

Borhi szerint a magyar vezetés tette lehetővé, hogy a Gazdasági Főtanács, „ez a kommunista ellenőrzés alatt álló gazdasági csúcsszerv állapítsa meg, hogy mely tulajdonok kerülhetnek átadásra”.⁷⁷ Borhi állítását a budapesti szovjet nagykövet 1946-ról szóló összefoglaló jelentésével támasztja alá, amelyben Puskin saját kormányának arról számolt be, hogy a Gazdasági Főtanács nélkül a Szovjetunió „a felét sem” kapta volna meg a magyarországi német tulajdonnak.⁷⁸ A valóságban azonban a SZEB – különösen Szvirdov altábornagy vezetése alatt – közel sem ítélte meg ilyen elismerően a magyar szerveket, sőt kifejezetten bírálta a magyar kormány jóvátétellel, a Vörös Hadsereg ellátásával és a német javak átadásával kapcsolatos munkáját.⁷⁹ Borhinak ebben a kérdésben már csak azért sincsen igaza, mert a magyar jogszabályok alapján felállított hazai intézmények (a Gazdasági Főtanács majd a Jóvátételi Hivatal) csak a vagyontáradás technikai bonyolítását intézték. *Ténylegesen* abban a kérdésben, hogy egy vagyontárgy milyen mérték-

tiltakoztak a Soproni Fésűsfonógyárban lévő részesedésük németként való átadása ellen, mivel részvényeiket az Anschluss után erőszakkal kobozták el a családtól. Az oroszok az időközben amerikai állampolgárságot szerzett Rothschildok kérését elutasították, mondván: a németek fizettek a befektetésért. Az USA budapesti missziója a magyar külügyminisztériumnál szóbeli jegyzékben tiltakozott a SZEB eljárása ellen, mire az oroszok megígérték, hogy az ausztriai SZEB határozatától teszik függővé a kérdéses részvények sorsát, amely – ha egyáltalán elé került az ügy – nem hozott konszenzusos döntést, így a soproni gyár majoritása orosz tulajdonban maradt. (A Magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság jegyzőkönyvei 1945–1947. Szerk. Feitl István. Napvilág, Bp., 2003. 353–355. A SZEB 1947. augusztus 15-ei ülésének jegyzőkönyve.)

⁷⁷ Borhi L.: A vasfüggöny i. m. (29. jz.) 28. A magyar jelenkortörténettel foglalkozó kutatók többsége axiómaként kezeli azt a Nagy Ferenc memoárjában (Küzdelem a vasfüggöny mögött. I–II. Európa–História, Bp., 1990. I. 221.) olvasható állítást, miszerint a Gazdasági Főtanács a kommunisták szervezete volt. Vitathatatlan, hogy Vas Zoltán főtítkársága révén a Gazdasági Főtanácsban jelentős szerepre tettek szert a kommunisták. Ám nem szabad elfelejteni, hogy a Főtanács elnöke a mindenkori miniszterelnök (1945 végén Tildy Zoltán, majd Tildy köztársasági elnökké választása után Nagy Ferenc, mindketten a kisgazdapárt prominens képviselői), tagjai pedig a gazdasági tárcákat vezető, többségükben szintén kisgazdapárti miniszterek. A Gazdasági Főtanács előterjesztéseinek a zömét a kisgazda vezetésű Pénzügyminisztérium készítette. Az igazán fontos ügyekben a végső döntést a minisztertanács hozta.

⁷⁸ A dokumentumot közli: Iratok a magyar–szovjet kapcsolatok történetéhez 1944. október–1948. június. Dokumentumok. Szerk. Vida István. Gondolat, Bp., 2005. 244–245. Ezzel szemben az SZK(b)P Külügyi Osztálya alig több mint egy év múlva a magyar pártvezetés „nacionalista” elhajlásának igazolására azt hozta fel bizonyítéknak, hogy az MKP vezetői a magyar nemzeti érdekeket védve „akadályozták a potsdami egyezmény alapján szovjet tulajdonba került, egykor német tulajdonban lévő magyarországi létesítmények átadását a szovjet szerveknek” (uo. 317–318.).

⁷⁹ A budapesti SZEB ülésein Szvirdov gyakran a magyar kormányt hibáztatta a német vagyontáradás terén elkövetett hibákért. (Ld. pl.: A Magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság jegyzőkönyvei i. m. [76. jz.] 214–215.) Szvirdov követelésére menesztették Csukássy G. Lajos nyugalmazott tábornokot, a Jóvátételi Hivatal német javak főosztályának a vezetőjét, mert a SZEB szerint a német vagyontáradás „nem kielégítő módon folyik”. Grazdánov alezredes 1947 elején a szovjet–magyar vegyes bizottság ülésén „súlyos elégedetlenségét” fejezte ki a magyarországi német javak átadásának menete felett és „azonnali intézkedéseket követelt” (MOL XIX-A-1-j Miniszterelnökségi iratok, XXVII/A tétel, 119. doboz. Dr. Semtei Róbert jóvátételi hivatali főosztályvezető 1947. január 8-ai levele a miniszterelnökhöz).

ben tekinthető németnek, minden esetben egy *szovjet–magyar vegyes bizottság* döntött, amelynek a létesítéséről, hatásköréről, működési szabályáról 1947 végéig semmiféle jogszabály nem intézkedett, a grémiumnak még ügyrendje sem volt, ad hoc jelleggel ült össze, működését viszont a SZEB gazdasági osztályát képviselő szovjet elnök határozta meg.⁸⁰ Bár elvileg ennek a testületnek csak tanácskozó, javaslattevő szerepköre volt, valójában a vagyontádról, annak mértékéről a tényleges döntések itt születtek meg.⁸¹ Előfordult, hogy a bizottság összehívása és a magyar tagozat tájékoztatása nélkül adtak át németnek tartott vagyonokat „anélkül, hogy ezt akár utólag is jegyzőkönyvbe foglalták volna”.⁸² A napirendre tűzött kérdéseket a magyar tagok gyakran csak az ülésen ismerték meg, arra felkészülni nem tudtak, a bizottság üléseiről jegyzőkönyvet nem készítettek és a meghozott határozatokat is utólag az orosz fél foglalta orosz nyelvű jegyzőkönyvbe. A magyar tagozatnak „gyakran percek alatt kellett állást foglalnia országos és nemzetközi vonatkozású kérdésekben”. Ennek is betudható, hogy az itt hozott döntések ellen nagyon sok fellebbezés érkezett, amelyből mintegy 70 még a SZEB megszűnésekor is elintézetlen maradt.⁸³

Mindez azonban egyáltalán nem jelenti azt, hogy a vegyes bizottság magyar tagjai feltett kézzel ültek volna le az oroszokkal tárgyalni. Elsősorban a magyar érdekeket védtek, és ezt talán nem is lehet hibaként felróni nekik. Leginkább a német kézben lévő és a háború alatt a magyar kereskedelmi aktívum csökkentése érdekében visszaadott magyar részvények ügyében sikerült jelentős engedményeket kicsikarni. Az oroszok az erre vonatkozó magyar igényeket annak ellenére (vagy talán éppen azért?) méltányolták, hogy az amerikaiak 1945-ben a magyar kereskedelmi aktívum fejében visszakapott részvényeket inkább németnek, mint magyarnak tekintették.⁸⁴ A Jóvátételi Hivatalnak számos esetben sikerült az oro-

80 A Gazdasági Főtanács a vegyes bizottság működésére nézve 1947. december 19-én elfogadott egy szabályzatot, de addigra a magyarországi német javak átadása lényegében már befejeződött. A bizottság legfontosabb feladata ezt követően a német tulajdon átadásával kapcsolatban a SZEB-hez benyújtott, de annak feloszlásáig eldöntetlenül maradt fellebbezések ügyének az eldöntése lett (MOL XIX-A-10 Gazdasági Főtanács, XIV/2-c tétel, 66. doboz).

81 MOL XIX-J-1-j KüM Titkos iratok 1945–1964, Szovjetunió, 31. doboz. A jogi és konzuli osztály 1953. szeptember 28-ai feljegyzése a potsdami jegyzőkönyv alapján annak idején a Szovjetunióknak átadott német vagyonnal kapcsolatos osztrák igények tárgyában.

82 MOL XIX-A-10 Gazdasági Főtanács, XIV/2-c tétel, 66. doboz. 1947. november 12-ei feljegyzés a magyarországi német javaknak a Szovjetunióknak történő átadásával kapcsolatban.

83 Az elintézetlenek közé sorolták a Creditanstalt magyarországi érdekeltségébe tartozó vállalatok ügyét is, amelyeknek a túlnyomó többségét 80% helyett 100%-os arányban adtak át az oroszoknak (MOL XIX-A-10 Gazdasági Főtanács, XIV/2-c tétel, 66. doboz. 1947. november 12-ei feljegyzés a magyarországi német javaknak a Szovjetunióknak történő átadásával kapcsolatban).

84 A háború alatti német részvények repatriálásában leginkább a Ganz és Tsa, a Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű, a Magyar Általános Kőszénbánya és a Salgótarjáni Kőszénbánya társaság volt érintett. A kisebbségi részvények cseréjekor a magyar állam a repatriálás előtti 7–18%-os német tulajdoni hányad helyett 1949-ben ezekért a vállalatokért néhány tized, ill. néhány század tulajdoni arányban fizetett, vagyis az oroszok elfogadták a bizonyított részvényrepatriálásokat.

szoknak már átadott magyar tulajdonokat is visszaszerezni, ha utólag beszerzett bizonyítékokkal igazolni tudták a tulajdon nem német voltát.⁸⁵

A magyar kormány az osztrák vagyon védelmében is megtette, amit abban a helyzetben megtehetett.⁸⁶ Tildy Zoltán a SZEB elnökéhez intézett 1945. december 7-ei jegyzékében jelezte, hogy az oroszok olyan osztrák tulajdonban lévő vállalatok átadását követelik, amelyeket az Anschluss után a németek erőszakos eszközökkel szereztek meg.⁸⁷ A magyar kormánysszervek minden esetben felhívták a SZEB elnökének a figyelmét arra, ha a németként átadott vagyonban osztrák tulajdon is volt. Haladéktalanul továbbították az osztrák visszaigénylési kérelmeket és az osztrák tulajdont igazoló okmányokat. Arról nem tehettek, hogy a szovjet szervek osztrák vagyoni ügyekben kizárólag a bécsi Szövetséges Ellenőrző Tanács igazolását lettek volna hajlandóak elfogadni, ilyen okiratot azonban az ausztriai SZET egyetlen esetben sem állított ki, ezért az oroszok mindazokat a magyarországi osztrák érdekeltségeket átvették, amelyet németnek tartottak.⁸⁸ A SZEB az osztrák vagyonok visszaigénylésével kapcsolatban benyújtott kérvényekről működésének befejezéséig, 1947. szeptember 15-ig egyetlen esetben sem döntött.⁸⁹

Osztrák mentőakciók

A fegyverszüneti egyezmény, illetve a magyarországi német vagyon bejelentésével kapcsolatos magyar rendeletek híre természetesen Ausztriába is eljutott és komoly aggodalmat váltott ki az érintettek körében. Az osztrák érdekek védelmét nagyon megnehezítette, hogy a két megszállt ország között csak nagyon lassan jött létre hivatalos kapcsolat. Míg a magyar külügyminisztérium 1945 augusztusában kiküldte megbízottját a korábbi bécsi főkonzulátusra, addig Bécsből csak 1946 márciusában érkezett meg Budapestre Manfred Falser tanácsos. Falser érkezését azonban megelőzte Rudolf Seeman követségi tanácsosnak, az osztrák külügyminisztérium gazdaságpolitikai osztálya vezetőjének egyhetes budapesti útja, melynek egyér-

85 MOL XIX-A-10 Gazdasági Főtanács, XIV/2-c tétel, 66. doboz. Dr. Erős Jánosnak, a Jóvátételi Hivatal elnökének, miniszterelnökségi államtitkárnak 1946. május 22-ei feljegyzése a német javak átadásának módjáról.

86 A Petőházi és Nagycenki Cukorgyár Rt. például – néhány százaléknyi részvényhányad kivételével – egészen az államosításig az eredeti tulajdonosok kezében maradt, holott ez a gyár eredetileg csaknem teljes egészében német vállalként szerepelt a SZEB első listáján. (Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára XI/21. A társaság közgyűlési jegyzőkönyvei.)

87 MOL XIX-J-1-j KÜM Titkos iratok 1945–1964, Szovjetunió, 60/b tétel, 22. doboz. Tildy Zoltán miniszterelnök 1945. december 7-ei levele K. J. Vorosilovnak.

88 A szovjetek által németként átvett fontosabb magyarországi osztrák vállalatok listáját ld. MOL M-KS 276. f. 94. cs. 868. ö. e. Magyar–osztrák pénzügyi tárgyalások. Összefoglalás, 1956. január 9.

89 MOL XIX-J-1-k KÜM Adminisztratív iratok 1945–1964, Ausztria, 25. doboz. A Pénzügyminisztérium IV/c ügyosztályának (dr. Dezséri László) 1949. március 19-ei és október 11-ei feljegyzése a potsdami egyezmény végrehajtásával kapcsolatban az osztrák kormány és osztrák természetes és jogi személyek részéről bejelentett panaszokról.

telmü célja a magyarországi osztrák (német) vagyon sorsával kapcsolatos tájékozódás volt. Seeman 1946. január 12-én közel egy tucat kérdés megtárgyalására vonatkozó felhatalmazással érkezett Budapestre, ahol – többek között – találkozott a külügy- és pénzügyminiszterrel, a Gazdasági Főtanács főtítkárával, Vas Zoltánal, a SZEB amerikai munkatársaival és több magyar politikussal.⁹⁰ Tárgyalásait nyomtatékosította, hogy magával hozta a szövetségi kormány 1946. január 16-án kelt szóbeli jegyzékét, melyben arra hívták fel a magyar kormány figyelmét, hogy az átadásra kijelölt német vagyon olyan elemeket tartalmaz, amelyek az Anschluszig „vitathatatlanul osztrák tulajdonban voltak” és amelyeket a német megszállás alatt a nemzetiszocialista kormányzat „különféle mesterkedésekkel a német állam, vagy német állampolgárok tulajdonába játszott át”.⁹¹ Sok pozitívummal partnerei nem bíztatták. Látogatásának az idejére a DDSG magyarországi javait a szovjetek már igénybe vették, lényegében eldőlt a Creditanstalt részvényeinek a sorsa és további magyarországi osztrák társaságok átadása is napirenden szerepelt.⁹² Az osztrák diplomata budapesti tartózkodása idején Vas Zoltán, a Gazdasági Főtanács főtítkára megkísérelte őt összehozni Matjenko alezredessel, a magyarországi német vagyon átadását végző vegyes bizottság orosz vezetőjével, aki azonban szóba sem állt Seemannal, mivel a diplomata nem rendelkezett az Ausztriai Szövetséges Ellenőrző Tanács hivatalos felhatalmazásával. Seeman látogatását követően Falser tanácsos – legtöbbször az osztrák tulajdonosok megbízottjaként – járt el vagyonjogi ügyekben a magyar kormányzati szerveknél.⁹³

Az osztrák kormány a bécsi Szövetséges Ellenőrző Tanácshoz fordult, amelytől azt kérte, hogy az osztrák vagyonnal kapcsolatban – se Ausztriában, se másutt – addig semmiféle intézkedés ne történjék, amíg a német vagyon fogalmát a győztes nagyhatalmak egymás között nem tisztázták. Hasonló kérést intéztek Magyarországhoz is. A polgári jogra és az Egyesült Nemzetek 1943. január 5-ei deklarációjára hivatkoztak, amely semmisnek nyilvánította a német megszállás alatt lévő országokban a német állam vagy természetes és jogi személyek részére történt erőszakos vagyonszerzést. A jegyzék mellékletében külön felhívták a figyelmet két fontos magyarországi érdekeltiségükre, az Első Dunagőzhajózási Társaságra (DDSG), illetve a Creditanstalt–Wiener Bankvereinre mint két olyan osztrák vállalatra, amelyekben a német megszállás előtt az osztrák kormánynak és az Osztrák Nemzeti Banknak jelentős érdekeltiségei voltak, amit a nácik az Anschluss után

90 Seeman többek között felvetette a két ország közötti diplomáciai kapcsolatok felújítását, a magyarországi svábok Ausztrián keresztül történő kitelepítéséből adódó súlyos problémákat, illetve az Akadémia utcai egykori osztrák követségi palota visszaadását. (A Rudolf Seeman budapesti tárgyalásairól szóló jelentést ld.: *Iratok Magyarország és Ausztria kapcsolatainak történetéhez 1945–1956.* Vál., szerk., jegyz., bev. Gecsényi Lajos. MOL, Bp., 2007. 87–99.)

91 *Iratok Magyarország és Ausztria kapcsolatainak történetéhez* i. m. (90. jz.) 89.

92 MOL XIX-J-1-k KüM Adminisztratív iratok 1945–1964, 25. doboz. Sebestyén külügyminisztériumi osztályfőnök 1946. január 18-ai feljegyzése a külügyminiszternek, a KüM politikai és gazdaságpolitikai osztályának.

93 MOL XIX-J-1-k KüM Adminisztratív iratok 1945–1964, Ausztria, 25. doboz.

kisajátítottak.⁹⁴ A magyar külügyminisztérium néhány nap múlva továbbította a SZEB felé a jegyzéket, és a várható vagyoni jogi bonyodalmak miatt azt javasolta, hogy a szovjet kormány az 1938 márciusáig osztrák tulajdonban lévő magyarországi érdekeltségeket a nagyhatalmak döntéséig ne vegye át. Jelezték, hogy az USA magyarországi politikai missziójának 1945. december 20-ai memoranduma az osztrák szövetségi kormányhoz hasonlóan értelmezi a magyarországi osztrák javak fogalmát.⁹⁵ A Külügyminisztérium január 24-ei jegyzékét a SZEB azzal utasította el, hogy ebben a kérdésben az osztrák kormány forduljon közvetlenül a szovjet kormányhoz. Erre már azonban csak azért sem kerülhetett sor, mert a bécsi Szövetséges Ellenőrző Tanács ebben a kérdésben döntést nem hozott, így a vitatott javakat végül a magyar kormányzati szervek a Szovjetunióknak adták át.⁹⁶

Annak hírére, hogy a magyar kormány osztrák tulajdonra adtát németként a szovjet kormánynak, maguk az érintett tulajdonosok is számos esetben interveniáltak a budapesti kormányzati szerveknél, illetve a bécsi magyar képviselőknél. Hivatalos osztrák igazolásokkal próbálták meg bizonyítani, hogy magyarországi vállalataik osztrákok, és az anyacégek az Anschluss után kényszer révén kerültek német tulajdonba.⁹⁷ Különösen azután emelkedett az osztrákok magyarországi vagyonmentő akcióinak a száma, miután a Nagy Ferenc vezette kormánydelegáció Sztálintól és a washingtoni adminisztrációtól 1946 tavaszán ígéretet kapott a nyugatra hurcolt magyar javak visszaadására. Az osztrák külügyminisztérium a restitúciót az osztrák vagyonok megmentésével akarta összekapcsolni. Természetesen Bécsben is tudták, hogy ez esetben „nem kizárólag kétoldalú magyar–osztrák problémáról van szó”, hanem nagyhatalmi játszómáról, mégis reménykedtek abban, hogy „magyar részről is segítséget kaphatnak a Magyarországon lévő osztrák javak visszaadása, illetve osztrák tulajdonjogának elismerése érdekében”.⁹⁸ Peter Krauland osztrák vagyonbiztosítási miniszter Turcsányi Gyulával, a *Világosság* című lap bécsi tudósítójával bizalmasan közölte, hogy olyan osztrák–magyar vegyes bizottság létrehozását tervezik, amely Ausztriában a magyar javak hollé-

94 MOL XIX-A-10 Gazdasági Főtanács, XIV/2-c tétel, 66. doboz. 120.135/JVR/46. sz. osztrák jegyzék a magyar kormányhoz.

95 MOL XIX-A-10 Gazdasági Főtanács, XIV/2-c tétel, 66. doboz. A Magyar Külügyminisztérium 40 123/24/1846. sz. szóbeli jegyzéke a SZEB-nek.

96 MOL XIX-J-1-k KüM Adminisztratív iratok 1945–1964, Ausztria, 25. doboz. A Pénzügyminisztérium IV/c ügyosztályának (dr. Dezséri László) 1949. március 19-i és október 11-ei feljegyzése a potsdami egyezmény végrehajtásával kapcsolatban az osztrák kormány és osztrák természetes és jogi személyek részéről bejelentett panaszokról. A kérdésre nézve ld. még: MOL XIX-J-1-j KüM Titkos iratok 1945–1964, Szovjetunió, 60/b tétel, 22. doboz. Feljegyzés a potsdami jegyzőkönyv alapján annakidején a Szovjetunióknak átadott német vagyonnal kapcsolatos osztrák igények tárgyában, 1953. szeptember 28.

97 MOL XIX-J-1-k KüM Adminisztratív iratok 1945–1964, Ausztria, 24. doboz. A Magyar Külügyminisztérium 50.265/1945. sz. 1945. augusztus 2-ai szóbeli jegyzéke a Szövetséges Ellenőrző Bizottságnak. Mellékelve a Creditanstalt-Bankverein magyarországi fiókjának 2 db oroszra fordított beadványa. Ld. még: uo. A DDSG vezérigazgatójának 1945. szeptember 28-ai levele Oltványi Imre pénzügyminiszterhez, ill. a pénzügyminiszter 1945. október 10-ei levele a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszterhez. – Az oroszok azonban, mint korábban már volt róla szó, az osztrák kormányzati szervek hivatalos igazolását nem fogadták el.

98 Uo. 25. doboz. A bécsi magyar képviselő 1946. június 28-ai jelentése a külügyminiszternek.

tét kutatná, Magyarországon pedig az Anschluss utáni vagyonátruházásokat vizsgálná abból a célból, hogy a kikényszerített megállapodásokra fényt lehessen deríteni.⁹⁹ A vegyes bizottság azonban nem alakult meg, a vitatott magyarországi osztrák vagyont pedig átadták a Szovjetuniónak, Ausztria viszont ahol lehetett, akadályozta a magyar restitúciót. A magyarországi osztrák vagyon nagy részének átadása után Krauland miniszter 1946. szeptember 18-ai levelében azt kérte Nagy Ferenc miniszterelnöktől, hogy a magyar kormány érvénytelenítse a Szovjetuniónak történt osztrák vagyonátruházásokat. A kérést 1947 őszén a budapesti osztrák képviselő útján megismételték, ám eredményt a korábbi intervenálásokhoz hasonlóan ekkor sem sikerült elérni.¹⁰⁰

Pénzügyi és vagyoni tárgyalások Ausztria és Magyarország között

A két ország közötti függő vagyoni kérdések rendezésére irányuló tárgyalások, több előzetes egyeztetést követően, 1953. október 2-án kezdődtek Budapesten, és többéves megszakításokkal 1964. október 31-én zárultak. Mint ahogyan az várható volt, az osztrák kormány kártalanítási igényt jelentett be a Szovjetuniónak átadott magyarországi osztrák vállalatokért és a háború után Magyarországról kitelepített és Ausztriában letelepült svábok, az „új osztrákok” kényszerűségből hátrahagyott vagyonáért. A hosszú évekig tartó tárgyalások legkényesebb politikai kérdése az úgynevezett potsdami tételek ügye volt. Az osztrák kormány erre vonatkozó kártalanítási igényét arra alapozta, hogy szerintük a magyar kormányzat szándékosan vagy gondatlanságból osztrák tulajdont adtak át német vagyongént a Szovjetuniónak, és ezzel osztrák állampolgároknak, sőt a DDSG és a Creditanstalt-Bankverein esetében közvetlenül az osztrák államnak is kárt okoztak. Amikor pedig Magyarország a korábbi osztrák tulajdont visszavásárolta a Szovjetuniótól, „rosszhiszemű szerzőként” járt el, mivel annak idején tisztában volt az osztrák vállalatok jogellenes átadásával. Ezért köteles ezeket az érdekeltségeket a jogos tulajdonosoknak visszaadni vagy az értéküket megtéríteni.

A tárgyalások során a magyar fél azt hangoztatta, hogy a magyar állam nem felelős az Ausztriának okozott károkért, mert a magyarországi német vagyonnak a Szovjetunióra való átruházása „nem tartozott Magyarország vagy [a] magyar közigazgatási szervek hatáskörébe”. Magyarországot az 1945. január 20-án aláírt fegyverszüneti egyezményben maguk a győztes nagyhatalmak kötelezték arra, hogy a német vagyont zárolja és a Szövetséges Ellenőrző Bizottság utasításai szerint adja át. A magyar szervek végrehajtották a SZEK erre vonatkozó előírásait, és semmilyen lehetőségük nem volt arra, hogy az osztrák vagyon átadását mellőzzék vagy megakadályozzák, vagyis a vagyonátadás kapcsán „csupán alárendelt és nem érdemi szerepük volt”. A fegyverszüneti egyezmény megkötése és a

⁹⁹ Uo.

¹⁰⁰ Iratok Magyarország és Ausztria kapcsolatainak történetéhez i. m. (90. jz.) 136–138.

békeszerződés hatályba lépése közötti időszakban Magyarország formálisan sem volt szuverén állam, megszállt ország volt, márpedig az osztrákok által kifogásolt vagyonátadások gyakorlatilag kivétel nélkül erre az időre estek. „Nem a magyar állam és nem a magyar szervek tevékenysége eredményezte azt, hogy a kérdéses javakat a Szovjetunióknak átadták, és még kevésbé állapítható meg, hogy ezzel kapcsolatban a magyar szerveket gondatlanság vagy szándékosság vezette. Ez pedig a nemzetközi jog általánosan elismert elvei szerint elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy az állam felelőssége meg legyen állapítható” – olvashatjuk egy 1953. szeptember 28-ai előterjesztésben, amely az osztrák–magyar pénzügyi és vagyoni tárgyalások megindulása előtt néhány nappal készült.¹⁰¹

Az osztrákok olyasmit kértek számon a magyar kormánytól, aminek más oldalról ők maguk sem tudtak eleget tenni. A vagyoni tárgyalások során ugyanis mindvégig következetesen ragaszkodtak ahhoz az elvhez, hogy semmilyen felelősséget (és ebből fakadóan kártérítést) nem vállalnak azokért az oroszok által megszállt kelet-ausztriai zónában lévő magyar vállalatokért, vagyonokért és ingatlanokért, amelyeket a náci az Anschluss után „árjásítottak” és amelyek ily módon Ausztriában német tulajdonként a Szovjetunió kezére kerültek.¹⁰²

A tárgyalásokon a magyarok elsősorban a restitúcióhoz, vagyis a háború végén a németek és a nyilasok által Ausztriába kihurcolt és ott maradt magyar javak értékének megtérítéséhez, az osztrákok a magyarországi államosított, illetve az 1949 és 1954 között a magyarországi német érdekeltségekkel együtt magyar részről a Szovjetuniótól visszavásárolt osztrák vállalatok tulajdonosainak a kártalanításához ragaszkodtak leginkább. A magyar fél abban reménykedett, hogy ha sikerülne az Ausztriában kint rekedt és ott felhasznált magyar javak fejében a magyarországi osztrák vállalatok, házak és termőföldek kártalanítását letudni, akkor Magyarország végső soron akár pozitív szaldóval is kikerülhet a vagyoni tárgyalásokból, mivel az egyéb pénzügyi és vagyoni követelések egyenlege számunkra kedvezőbb volt.

A magyarok a tárgyalások megkezdésekor leszögezték – és ehhez az álláspontjukhoz mindvégig ragaszkodtak –, hogy sem a kitelepített svábok itthon maradt vagyonáról, sem a potsdami tételekről nem hajlandók tárgyalni.¹⁰³ Nagyon

101 MOL XIX-J-1-j KüM Titkos iratok 1945–1964, Szovjetunió, 31. doboz. A Jogi és Konzuli Osztály 1953. szeptember 28-ai feljegyzése a potsdami jegyzőkönyv alapján annak idején a Szovjetunióknak átadott német vagyonnal kapcsolatos osztrák igények tárgyában.

102 Már az ebben a kérdésben megszületett első, 1952. június 17-ei osztrák szövetségi kormányhatározat is így foglalt állást. (MOL XIX-J-1-k KüM Adminisztratív iratok 1945–1964, Ausztria, 57. doboz.) Az osztrákok a későbbi tárgyalások során mindvégig következetesen ragaszkodtak ehhez az elvhez.

103 A magyar delegáció a tárgyalások megkezdése előtt arra számított, hogy az osztrákok (arra való hivatkozással, hogy a magyar javakat a német hatóságok az akkori magyar kormány segédletével vitték ki, és hogy Magyarország hadviselő fél, Ausztria ellenben német megszállás alatt lévő ország volt, amely nem jogutódja Németországnak) ki fognak térni a restitúció elől. (MOL XIX-J-1-j KüM Titkos iratok 1945–1964, Ausztria, 57. doboz. A Külügyminisztérium politikai főosztálya II/3-as csoportjának 1953. július 18-ai feljegyzése az osztrák–magyar pénzügyi tárgyalások kérdéséről.)

messze estek az álláspontok az államosított magyarországi osztrák vállalatok értékének megállapítása körül is.¹⁰⁴

Az 1953-ban kezdődött tárgyalások az osztrák államszerződés aláírása után, 1956. január 23-a és február 23-a között Bécsben, majd 1956. május 28-a és június 8-a között Budapesten folytatódtak. Gerő Ernő javaslatára az MDP Politikai Bizottsága úgy döntött, hogy a magyar delegáció a szerződést csak akkor írhatja alá, ha az ország számára az „nem jelent devizamegterhelést”, vagyis a végeredmény nullszaldós lesz.¹⁰⁵ 1956 novemberében az osztrák–magyar kapcsolatok azonban mélypontra zuhantak, ami évekig visszavetette a pénzügyi tárgyalásokat is.

Az európai és a világpolitikában az 1960-as évek közepén a megtorpanások ellenére is az enyhülés vált uralkodó tendenciává. Ilyen helyzetben kerülhetett sor az osztrák–magyar pénzügyi-vagyonjogi viták végleges rendezésére.¹⁰⁶ A két ország a követelések tételes felsorolása és bizonyítása helyett (ami természetesen sehová sem vezetett) először próbálta meg globálisan rendezni vitás ügyeit. Kisebbségi megtorpanásokat követően a tárgyalások befejező szakaszára 1964-ben Bécsben került sor. Több tárgyalási forduló után az osztrák tárgyalódelegáció vezetője 1964. június 12-én Bruno Kreisky külügyminiszter jóváhagyásával a magyarok számára kedvező ajánlattal élt. Magyar szempontból az osztrák javaslat egyetlen negatív vonása az volt, hogy nem tett említést az elhurcolt magyar javakról, de ugyanakkor hallgatott a potsdami tételekről is. Ezt a javaslatot a magyar delegáció kedvezőnek találta, és támogatta annak elfogadását.¹⁰⁷ A kormány felhatalmazása alapján Réti Károly pénzügyminisztériumi főosztályvezető és dr. Arno Halusa rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter 1964. július 10-én Bécsben parafálta az egyezményt.¹⁰⁸ Bruno Kreisky 1964. október 29. és november 1. között lezajlott budapesti látogatása idején¹⁰⁹ az osztrák és a magyar külügyminiszter (Péter János) 1964. október 31-én aláírta a magyar–osztrák vagyonjogi megállapodást, amely-

104 Az 1953. októberi magyar–osztrák pénzügyi tárgyalásokról a Külügyminisztérium Nemzetközi Gazdasági és Pénzügyi Osztálya rendre beszámolt, a jelentések a MOL XIX-J-1-j KÜM Titkos iratok 1945–1964, Ausztria, 57. dobozban találhatóak.

105 MOL M-KS 276. f. 53. cs. 258. ö. e. Az MDP Politikai Bizottságának 1955. november 18-ai ülése.

106 Bulgáriával és Romániával ekkorra már sikerült a vitás pénzügyi kérdéseket rendezni, mivel Ausztriának e két országgal kapcsolatban a magyarországihoz képest lényegesen kisebbek voltak a követelései. Elenyésző volt pl. az e két országból kitelepített és Ausztriában letelepedett úgynevezett új osztrákok száma. A Szovjetunióknak e két ország részéről átadott osztrák vagyon értéke is csekély volt. A potsdami tételek ügyében Bulgáriával és Romániával kapcsolatban olyan megállapodás született, hogy Ausztria általában nem mond le az ilyen jellegű követeléseiről, de e két országgal szemben eltekint ezektől. (MOL M-KS 288. f. 5. cs. 323. ö. e. Az MSZMP Politikai Bizottságának 1963. december 21-ei ülése.) Ellenben Lengyelországgal csak 1970-ben, Csehszlovákiával pedig csak 1974-ben zárultak az erre irányuló tárgyalások. Az utóbbi országgal a megegyezést politikai viták (pl. a prágai tavaszi események értékelése) is nehezítették, Ausztria többször és nyilvánosan elítélte a csehszlovákiai ellenzékért megtorlásokat.

107 MOL M-KS 288. f. 5. cs. 336. ö. e. Az MSZMP Politikai Bizottságának 1964. június 16-ai ülése.

108 MOL M-KS 288. f. 5. cs. 347. ö. e. Az MSZMP Politikai Bizottságának 1964. október 21-ei ülése. A KB Külügyi Osztályának az előterjesztése a Magyar Népköztársaság és Ausztria kapcsolatairól.

109 A látogatásról ld.: *Soós Katalin*: Dr. Bruno Kreisky osztrák szövetségi külügyminiszter budapesti látogatása és tárgyalásai (1964. október 29–november 1.) *Múltunk* (2001) 4. sz. 187–212.

nek alapján Magyarország 87,5, Ausztria pedig 65 millió schilling kártérítést vállalt.¹¹⁰ A szerződésből, záró jegyzőkönyvből és 10 levélváltásból álló megállapodás alapján Magyarország két év alatt, négy egyenlő részletben 22,5 millió schillinget fizetett Ausztriának. A megállapodás figyelmen kívül hagyta a II. világháború végén Magyarországról elhurcolt és Ausztriába került vagyonnal kapcsolatos magyar restitúciós igényeket, ugyanakkor az osztrák követelések közül nem érintette az 1945. évi földreform során igénybe vett 100 holdon felüli földtulajdonok, valamint a Szovjetunióknak németként átadott magyarországi osztrák javak ügyét sem.¹¹¹ Ausztria vállalta, hogy átadja az osztrák tulajdonban lévő és a kártalanítási összeg kifizetése kapcsán kezébe került, a háború előtti időből származó zálogleveleket és kötvényeket, kiszolgáltatja az MNB Linzben őrzött értékpapírjait és a Hangya Szövetkezetnek az Osztrák Nemzeti Banknál őrzött érméit, továbbá megszünteti az ausztriai magyar tulajdonosok vagyonára elrendelt zárgondnokságot. Az Ausztriában zárolt magyar tulajdonú földek, házak, ingatlanok és banki letétek felszabadításával magyar oldalról további 10–15 millió schilling bevételre számítottak.¹¹²

A vagyoni jogi egyezmény 1967. augusztus 18-án hatályba lépett ugyan, de továbbra is nyitott maradt a Szovjetunióknak egykoron átadott, az Anschluss előtt osztrák tulajdonban lévő javak ügye. A két ország egyre sűrűsödő hivatalos tárgyalásai előtt állandóan ott lebegett a veszély, hogy a földreform során szétszortott osztrák tulajdonú birtokok és a potsdami tételek kérdését az osztrák fél taktikai okokból felvetheti. Az első számú magyar vezetők hivatalos ausztriai útjai előtt az apparátus ötleteket adott arra nézve, hogyan reagáljanak arra, ha a másik fél felveti ezeket a még rendezetlen kérdéseket.¹¹³ A Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Titkársága 1979 végén készítette az első olyan előterjesztést, ahol ezek a vitás kérdések már nem merültek fel, ezzel egy több évtizede húzódozó, és a két ország kapcsolatait sokáig terhelő problémahalmaz végleg lekerült a napirendről.¹¹⁴

110 MOL M-KS 288. f. 5. cs. 336. ö. e. Az MSZMP Politikai Bizottságának 1964. október 21-ei ülése.

111 MOL XIX-A-83-a Minisztertanács, Jegyzőkönyvek MT 00346/TÜK/1964. 00327. A Minisztertanács 1964. szeptember 24-ei ülésének jegyzőkönyve; Iratok Magyarország és Ausztria kapcsolatainak történetéhez i. m. (90. jz.) 270–272. A magyar–osztrák pénzügyi megállapodások. A pénzügyminiszter előterjesztése a Magyar Forradalmi Munkás–Paraszt Kormányhoz a magyar–osztrák pénzügyi megállapodások aláírásáról, 1964. augusztus 29.

112 Osztrák becslés szerint 128 ezer dollár, 18 ezer font, 29 ezer holland forint és 37 ezer svájci frank értékű, osztrák kézben lévő papír átadására lehetett számítani. Magyarország ezeket a befagyott régi tartozásokat az értékpapírok névértékének a 7%-ával számíthatta be a globális kártalanítási összegbe. (Pénzügyi Közlöny 1991. különszám, 62–94. Szerződés a Magyar Népköztársaság és az Osztrák Köztársaság között a függő pénzügyi kérdések rendezéséről, Budapest, 1964. október 31.)

113 MOL XIX-A-90 Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Bizottsága, 38. tétel, 163. doboz. Tájékoztató a magyar–osztrák gazdasági kapcsolatokról és javaslatok a miniszterelnöki tárgyalások gazdasági vonatkozású kérdéseire, 1969. március.

114 Uo. Az NKGB titkárságának 1979. november 30-ai előterjesztése.

JÁNOS HONVÁRI
HUNGARY AS MALICIOUS ACQUIRERER?
THE DELIVERY OF AUSTRIAN (GERMAN) WEALTH IN HUNGARY
TO THE SOVIET UNION

On 2 August 1945 at Potsdam the Allied Powers decided that all German investments and wealth abroad should be handed over to the winners as part of the war indemnities. However, since the Potsdam conference failed to define beyond doubt what was to be meant by German wealth, a debate emerged between the Western powers and the Soviet Union about the correct interpretation of the decision, which dragged on for years. Whereas the Soviet Union regarded and confiscated as German all assets which Germany had acquired in the occupied countries against payment, the Anglo-Saxon countries refused to treat as German any wealth which had been taken violently even if the Nazis had payed the market price in exchange.

German wealth in Hungary was locked by the armistice which was signed on 20 January 1945. The agreement had also regarded as German all Austrian assets in Hungary, since there existed no independent Austrian state. Yet in the summer of 1945 the decision of Potsdam was interpreted in Hungary in the sense that it did not apply to the delivery of assets which had been acquired violently by the Germans in the countries which they occupied in the course of WWII. Accordingly, the Hungarian authorities asked for an immunity from the delivery as German wealth of the Hungarian assets of those countries which had previously come under Nazi occupation. But the Allied Control Commission took no account of this interpretation and demanded the transmission of the German share of property in some 50 Hungarian companies. Among these there were Austrian firms which had been violently taken by the Germans after March 1938. The demand was accordingly rejected by the Soviet authorities, and in 1946–1947 about 400 enterprises, hundreds of houses, real estates and a good deal of arable was handed over to the occupying forces. These involved 38 such Austrian companies which had been occupied by the Germans during WWII.

From 1946 the Austrian government protested repeatedly against the transmission of Austrian assets in Hungary to the Soviet Union. In the course of the property law negotiations which started in the autumn of 1953, the Austrians demanded indemnities from Hungary for the Austrian wealth which had been handed over to the Soviet Union. The Hungarian government defended itself with the excuse that German/Austrian assets were under the disposal of the Soviet authorities. In the meantime, however, Hungary had redeemed from Soviet hands as part of the German wealth the Austrian companies as well, which meant that the indemnities to be paid for them to the Austrians would have involved double payment. The Austro-Hungarian financial talks, which went on for a whole decade, finally ended with success on 31 October 1964. Hungary undertake the payment of 22.5 million schilling as indemnities in the course of two years. Yet the agreement failed to treat either the case of Austrian assets transmitted to the Soviet Union after WWII or the restitution of Hungarian wealth which had been carried to Austria in the last phase of the war. Because of the dispute which erupted in the wake of the controversial interpretation of the agreement, the latter was enacted in Austria in as late as 1967, and accordingly became valid on 18 August 1967.